

Nova značenja maske u kontekstu pandemije virusa COVID-19

Zrilić, Petra

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:753850>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-02**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

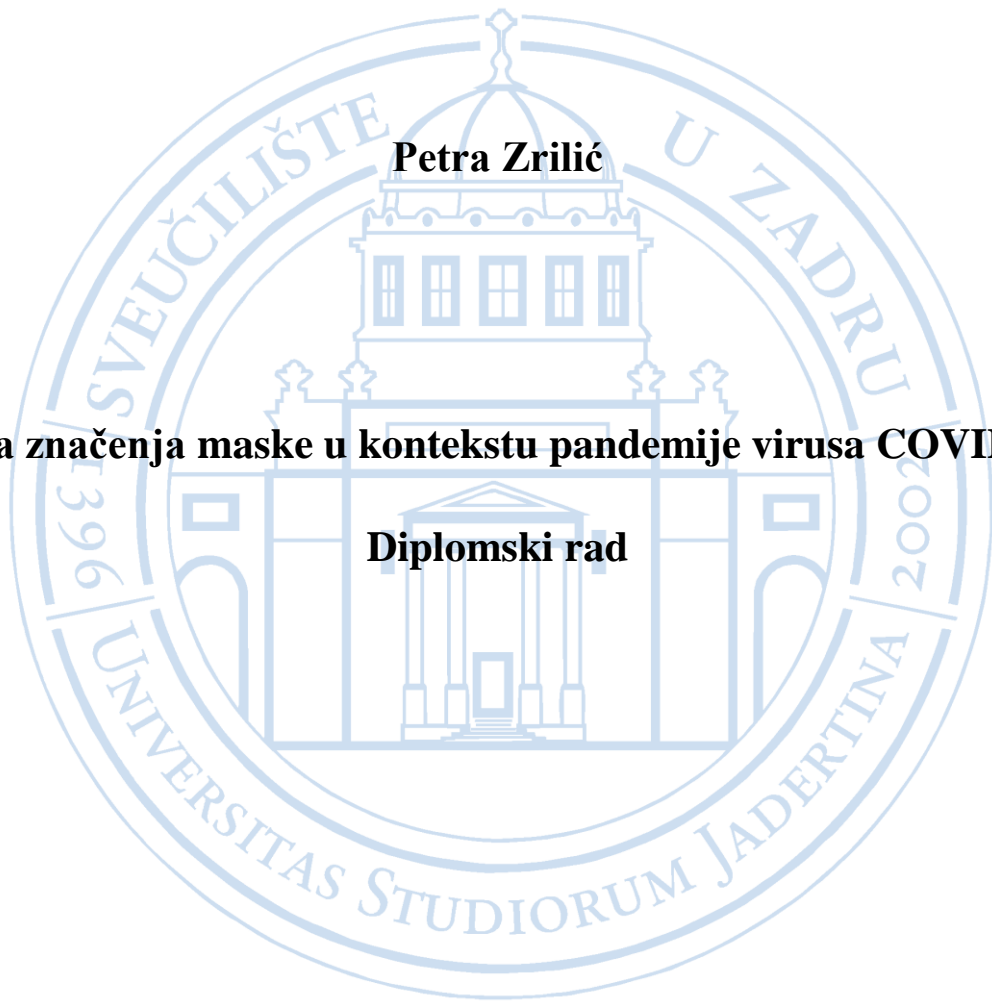
Sveučilište u Zadru

Odjel za sociologiju
Diplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Petra Zrilić

Nova značenja maske u kontekstu pandemije virusa COVID-19

Diplomski rad

Zadar, 2022.

Sveučilište u Zadru
Odjel za sociologiju
Diplomski sveučilišni studij sociologije (dvopredmetni)

Nova značenja maske u kontekstu pandemije virusa COVID-19

Diplomski rad

Student/ica:
Petra Zrilić

Mentor/ica:
Izv. prof. dr. sc. Karin Doolan

Zadar, 2022.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Petra Zrilić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Nova značenja maske u kontekstu pandemije virusa COVID-19** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 16. veljača 2022.

Sadržaj:

1. Uvod	1
2. Cilj i svrha istraživanja	2
3. Teorijski pregled	2
3.1. <i>Antropološka shvaćanja maske</i>	2
3.2. <i>Goffman, maska i stigma</i>	4
3.3. <i>Nemjesta</i>	7
3.4. <i>Medijska propaganda i COVID-19</i>	9
3.5. <i>Društvene grupe i polarizacija hrvatskog društva</i>	11
4. Istraživačko pitanje i ciljevi istraživanja	15
5. Metodologija	16
6. Rezultati i rasprava.....	18
6.1. <i>Maska kao izraz konformizma</i>	19
6.2. <i>Društvena netrpeljivost.....</i>	21
6.3. <i>Maska kao reakcija na represiju</i>	24
6.4. <i>Maska kao statusni simbol.....</i>	28
6.5. <i>Maska kao sredstvo izražavanja različitih interesa</i>	31
7. Zaključak.....	33
8. Prilozi	34
8.1. <i>Kodna matrica</i>	34
8.2. <i>Obavijest o istraživanju i Suglasnost o sudjelovanju u istraživanju za potrebe diplomskog rada.....</i>	41
8.3. <i>Protokol intervjua.....</i>	42
9. Popis literature	44

Nova značenja maske u kontekstu pandemije virusa COVID-19

Sažetak

Neke su se kulture u prošlosti maskom služile u svrhu rituala ili ratovanja, a u sociologiji se o njoj često govorilo u kontekstu goffmanovog koncepta samopredstavljanja gdje u prednjem planu ljudi nose maske sukladno ulogama koje igraju u društvu. Maska je posebno aktualizirana u kontekstu pandemije virusa COVID-19 koja ju je učinila sveprisutnom pri čemu je istaknuta njezina primarna svrha da zaštiti od prijenosa virusa. Uskoro postaje dio svakodnevice ljudi i u tom procesu poprima različita značenja. Cilj istraživanja prikazanog u ovom radu bio je identificirati ta različita značenja s posebnim osvrtom na odnos između društvenih pravila i normi i značenja te na masku kao moguće sredstvo izražavanja identiteta. Analiza provedenih intervjuova pokazuje da je maska za neke simbol odgovornog ponašanja, ali i simbol podjela i društvene netrpeljivosti. Strah od osude i konformizam je jedan od razloga za nošenje maske, a identificirano je i značenje maske kao statusnog simbola. Masku neki koriste i za izražavanje drugih aspekata identiteta poput različitih interesa i opredjeljenja.

Ključne riječi: maska, značenja, statusni simbol, društvene podjele, Goffman, COVID-19

New meanings of the mask in the context of the Covid-19 pandemic

Abstract

Some ancient cultures used masks in rituals or wars and in sociology it was frequently used in Goffman's understanding of self-presentation according to which people wear masks on the front stage while performing their social roles. In the context of the corona crisis, the mask has become ubiquitous with its aim to prevent the spread of the coronavirus. Soon it became part of everyday routines and in this process it has acquired a variety of new meanings. The aim of the research presented in this thesis was to identify these different meanings with a particular focus on the relationship between social rules and norms and the face mask, as well as the mask as a medium for expressing oneself. The analysis of the conducted interviews shows that for some the mask has become a symbol of responsible behavior but it also symbolizes social divisions and intolerance. The fear of judgment and conformism are some of the motives for why people decide to wear the mask and the research found that masks can serve as status symbols. The mask is also used by some as a means for expressing other aspects of their identity including different interests and convictions.

Key words: mask, meanings, status symbol, social divisions, Goffman, COVID-19

Ovaj rad posvećujem svojim roditeljima, sestri i baki koji su mi od početka pružali bezuvjetnu ljubav i podršku, ostatku obitelji i svim prijateljima koji su uvijek tu uz mene i jednoj dragoj osobi čije je ohrabrivanje i zanimanje za ovaj rad bilo poticaj da ne odustanem.

1. Uvod

Prosinac 2019. godine označen je kao početak novoga načina života koji je ostao manje ili više prisutan do ovoga trenutka u većini europskih i svjetskih zemalja. Teški akutni respiratorni sindrom (SARS) koronavirusa 2, koji je izbio u Wuhanu, Kini te se proširio diljem svijeta, uzrok je mnogim promjenama koje su doskora bile nezamislive. Nakon što je WHO (*World Health Organization*) u veljači 2020. godine službeno imenovala bolest kao COVID-19, postalo je jasno kako čovječanstvo ulazi u jednu novu eru u kojoj će se navikavati na „novo normalno“ (Zu i dr., 2020). Malo toga je u prvim danima širenja ove bolesti bilo poznato, no s vremenom se utvrdilo kako je glavni način prijenosa zrakom, točnije, kihanjem i kašljanjem, ali i ukoliko zaražene kapljice dospiju na površine koje se često diraju poput kvaka na vratima (Hrvatski zavod za javno zdravstvo, 2020). Nije se moglo puno učiniti od strane zdravstvenih organizacija diljem svijeta osim preporučiti što češće pranje ruku te nošenje maski za lice koje su ključne u suzbijanju bolesti koje se prenose kapljičnim putem (MacIntyre i Chughtai, 2015). Preporuka nošenja maski ubrzo je državnim mehanizmima postala i obvezna.

Javnost je s jedne strane svoja mišljenja i osjećaje vezane uz pandemijski kontekst izražavala kroz, na primjer, „pljesak za zdravstvene djelatnike“ kojim se željelo na simboličan način iskazati zahvalnost za žrtvu koju su podnosila zdravstva i zdravstveni djelatnici diljem svijeta (Gerbaudo, 2020). S druge strane, svjedočili smo prosvjedima protiv *lockdowna*, policijskog sata, ali i obveznog nošenja maski u javnom prostoru. Iako su javna okupljanja bila zabranjena, prosvjedovalo se protiv mjera koje su prosvjednici doživljavali kao svojevrsnu državnu represiju. Prema Drajić i sur. (2020), pobuna koja je uslijedila išla je protiv autokracije države, a maska je služila samo kao jedan od primjera njezinog provođenja u praksi (Drajić i dr., 2020). Prosvjede je moguće shvatiti i kao iskaz nezadovoljstva zbog izgubljenih radnih mjesta, lošije ekonomske situacije koja produbljuje društvene razlike, ali i lošeg zdravstvenog sustava koji puca pod pritiskom pristizućih bolesnika (Gerbaudo, 2020).

U fokusu ovog rada su značenja maske u pandemijskom kontekstu. Naime, dok je maska od strane zdravstvenih organizacija konstruirana kao zaštita od bolesti, ona je tijekom pandemije poprimila i mnoga druga značenja poput iskaza društveno prihvatljivog ponašanja, simbola društvenih podjela ili pak statusnog simbola.

Rad je podijeljen u nekoliko cjelina. U sljedećem dijelu ispisani su cilj i svrha istraživanja provedenog za potrebe ovog diplomskog rada nakon čega slijedi pregled literature uključujući i dosadašnja istraživanja vezana uz različita društvena značenja maske. Nakon toga, bit će prikazana metoda intervjua koja se u ovom kvalitativnom radu koristila, kao i rezultati analize prikupljenih podataka popraćeni raspravom. Tema maske je dobro obrađena u područjima poput antropologije ili medicine, no ukoliko se sagleda sociološko proučavanje uloge i značenja maske, a pogotovo u novonastalom kontekstu pandemije, da se zaključiti da nam tek predstoji obogatiti polje sociologije novim uvidima o njezinoj simbolici.

2. Cilj i svrha istraživanja

Cilj istraživanja provedenog za potrebe ovog rada jest mapirati različita shvaćanja zaštitne maske za lice koja se u jeku pandemije virusa COVID-19 počela nositi kao mjera suzbijanja širenja bolesti. Svrha rada je dobiti dublji uvid u nova značenja koja su se maski počela pridavati u društvu te doznati što ona predstavlja kada se nadiđe njezina primarna funkcija zaštitnog sredstva. Također, u radu će se utvrditi u kakvom su odnosu norme i društvena pravila s nošenjem maski te jesu li maske sredstvo izražavanja identiteta. Isto tako, nastojat će se dobiti dublji uvid u to kako je maska, među ostalim, postala sredstvo podjela i stigmatizacije, a sve u svrhu što boljeg razumijevanja njezine nove uloge u društvu.

3. Teorijski pregled

3.1. Antropološka shvaćanja maske

Iako su znanosti poput medicine, biotehnologije ili pak industrija poput farmaceutske imale primat za vrijeme širenja pandemije, ne smiju se zanemariti ni one znanstvene discipline koje su i prije pandemije zauzimale nerijetko drugotna mjesta. Tu se prvenstveno misli na područje humanističkih i društvenih znanosti među kojima bi se mogle istaknuti psihologija i sociologija i to iz jednostavnog razloga; novonastala situacija utjecala je kako na psihu pojedinca tako i na društvo u cjelini. Pojavio se niz novih pojmova, ponašanja i praksi koje valja dublje istražiti. Ranije spomenuta sociologija nedvojbeno je postala bogatija za mnoštvo pitanja na koje tek treba odgovoriti. Na globalnoj razini događaju se mnoge

promjene koje šire horizonte sociološke misli. No, ono što je u fokusu ovog rada bit će mikro prirode; na prvi pogled beznačajan detalj koji je nenamjerno postao dio identiteta i samoprezentacije u društvu. Konkretno, riječ je o maskama koje su postale neizbježan odjevni predmet, ali i predmet politiziranja i kontroverzi. I dok je maska u sociologiji relativno nov i neistražen pojam, u antropologiji je ona bila predmetom istraživanja dugi niz godina. No, zašto je sociologija zanemarila tu, danas tako sveprisutnu pojavu? Jedan od razloga je taj što se o maski u sociologiji govorilo kao o simbolu. Ne može se ne spomenuti Goffman (2000 [1956]) i njegova metafora prednjeg i stražnjeg plana u kojoj, u ovom prvom, ljudi nose maske igrajući tako različite uloge. Maska ima simboličko značenje koje je poslužilo Goffmanu da rastumači interakcije među ljudima u različitim društvenim kontekstima. Govora o fizičkom, opipljivom poimanju maske u sociologiji gotovo da i nema.

Kao što je prethodno spomenuto, antropologija je dala puno bogatiji pregled uloge maske u dinamici života različitih kultura. Maske su za antropologe bile češći predmet proučavanja gdje su se njima različite kulture služile u svrhu rata, rituala ili pak zabave. Ono što je također tipično kada se promatraju u ovakvom svijetlu, jest da maske nikada nisu isključive, već su popraćene ostalim elementima poput glazbe, plesa, kostima, ali i naracija raznih priča (de Orellana i dr., 2018). Sve zajedno služi kako bi se stvorio ugođaj u nastojanju da se prikaže „ono drugo“ – da se lice maskira i tako stvori dojam odvajanja zajednice od onog što ona nije. Maske, kao što navode de Orellana i dr. (2018), ne prikazuju članove zajednice već „one druge“, lica iz drugih svjetova, čime se stvara jasna razlika između pripadnika te zajednice i onih koji to nisu, a sve u svrhu jačanja zajedništva i pripadnosti. Dakle, ono na čemu se temelji antropološka interpretacija maske jest njezino značenje i simbolika kao i društvena funkcija samog rituala maskiranja. Važno je naglasiti kako maska spaja formu i funkciju i to kroz reprezentaciju identiteta; maskom se služi kako bi se privremeno stvorio novi identitet (Pollock, 1995).

Mogla bi se povući paralela između tih drevnih kultura i njihovog odnosa prema maski i trenutne situacije i stava prema maskama u suvremenom društvu: zajednice su maskama stvarale ono nepoželjno i drugo razlikujući svoje članove od onih koji to nisu. Mi, stavljajući masku u javnom prostoru (autobus, sveučilište, trgovina) označavamo pripadnost onima koji to isto čine poručujući da želimo sudjelovati u aktivnostima zajednice, da ne želimo biti isključeni i da poštujemo pravila te zajednice. Strukturalist Levi-Strauss ukazuje na potrebu proučavanja značenja nekog fenomena u određenom odnosu, nikad u izolaciji, i unutar određenog konteksta. Tako prakse starih kultura glede maski mogu poslužiti kao uzor po kojem će se doznati više o maskama suvremenog društva u pandemiji (Glassie, 1984).

3.2. Goffman, maska i stigma

Osim posljedica koje pandemija COVID-a 19 ima na ljudsko zdravlje i slušanja preporuka struke o koristima nošenja maske, postoji li možda strah od osude koju može izazvati nepoštivanje pravila? Jedan od pojmova koji se ovdje može dobro uklopiti je stigma. No, prije nego što se krene u njezino rastumačivanje, važno je objasniti ulogu lica i samopredstavljanja kojim pojedinci upravljaju da bi se prikazali u određenom svjetlu. Pri društvenim interakcijama u mikrosvijetu, upravljanje dojmom o sebi ključan je moment (Ivana, 2016). Iz tog je razloga Erving Goffman (2000 [1956]) nezaobilazni autor kada se želi raspravljati o nekom fenomenu u navedenim okvirima. On je utemeljitelj dramaturške teorije po kojoj pojedinci igrajući uloge grade svoje interakcije s drugima. U takvom odnosu ljudi nisu ništa drugo već glumci koji se samopredstavljaju drugima uvjereni u ulogu koju igraju. Tako on koristi pojmove poput scene, fasade ili pak zakulisnog prostora kako bi što bolje objasnio temeljne postavke teorije. Nastup je vrhunac svega navedenog te se on odvija pred gledateljima, a ono što je posebno zanimljivo je upravo fasada. Ona je konstanta koja pomaže da gledatelji znaju o čemu se doista radi u „predstavi“. Sastoji se od raznih dijelova koji predstavljaju „glumca“ i koji su neodvojivi od njega samoga, pomažući na taj način gledateljima da prepoznaju „glumca“ u različitim kontekstima. Tako Goffman (2000 [1956]) navodi neke od dijelova fasade poput zanimanja, spola, ali i odjeće. Ova potonja može se svrstati među ostale elemente koji spadaju pod terminom „pojava“. Nju obilježavaju svi pripadni rekviziti koji pomažu igranju uloge, ali i upravljanjem dojmom pred drugima. Liječnika tako prepoznamo po bijeloj kuti, stetoskopu, klompama, policajca po uniformi, znački i sl. Ono što je svakako zanimljivo kada se promatra skup navedenih pojmova i objašnjenja koja ih prate, jest činjenica da se ljudsko „ja“ na ovaj način aktivno stvara, odnosno, nemaju svi jednaku mogućnost da se u društvu samopredstave onako kako bi željeli. Prije svega, nedostaju im resursi kojima bi to mogli ostvariti i koji se u društvu smatraju poželjnima (ibid.).

U vrijeme izbijanja pandemije, maske su postale dio svakodnevice, rekvizit, kako Goffman navodi, koji označava „pojavu“. Ono što valja istaknuti jest da su pojedinci bili lišeni slobode, prije svega u samoj odluci za ili protiv nošenja maski u javnosti. One su morale postati dio fasade ukoliko se željelo pristupiti određenim javim ustanovama što je ujedno značilo obvezujuću odluku državnih tijela o kojoj je ranije bilo govora kao i revolt

koji je radi toga uslijedio. Tu se ponovno dolazi do prethodno postavljenog pitanja o stigmati. Ona je bitna iz razloga što postaje dio nečijeg identiteta i to najčešće ne njegovom/njezinom voljom. Glavni krivac zašto se o stigmati govori isključivo derogativno je upravo društvena interpretacija toga kako se pojedinac treba predstaviti dok igra očekivanu ulogu. Goffman (1963) to jednostavno opisuje: pojedinac koji bi se u drugačijim okolnostima lako uklopio u društvenu sredinu posjeduje „nešto“ što ga na neki način odvaja od te sredine, a što istovremeno navodi druge da se distanciraju od te osobe pri tom zaboravljajući na sva ostala obilježja koje ona također posjeduje. Goffman (ibid.) ovakvo shvaćanje poistovjećuje s ideologijom, dakle, radi se o uvjerenju temeljenom na proizvoljno kreiranim stavovima koje je prihvaćeno na način da se stigmatizirane uvijek stavlja u nepovoljan i podređen položaj. Da bi stigma kao ideologija opstala, mora joj se naći svojevrsni antipod. Tu ulogu ovdje igraju tzv. „normalni“. Goffman (ibid.) tako naziva onu skupinu koja je po svim društvenim mjerilima prihvaćena i suprotna stigmatiziranima. Valjalo bi naglasiti kako je važno razlikovati između nekoliko vrsta stigmati. Tako postoje one tjelesnog karaktera, određene tjelesne mane, karakterne mane (promiskuitetno ponašanje ili nasilna osobnost) te ono što Goffman naziva „zajednička stigma rase, nacije i religije“ (Goffman, 1963: 4).

Nošenje zaštitne maske se također može promatrati kao predmet stigmatizacije koji sa sobom nosi puno dublje probleme vezane uz ksenofobne stavove prema pripadnicima određenog naroda čime se dodatno produbljuje već postojeća netrpeljivost. Dobar primjer za ilustraciju navedenog problema jest onaj kineskih studenata u SAD-u za vrijeme pandemije COVID-a 19. Autori Ma i Zhan (2020) proveli su istraživanje intervjuirajući kineske studente u SAD-u za vrijeme izbijanja pandemije COVID-a 19 kako bi dobili uvid u različite mehanizme diskriminacije i stigmatizacije od strane američkog društva koje je imalo mnogo ležerniji pristup nošenju maski na javnom mjestu od onog kineskog. Naime, budući da je epidemija COVID-19 virusa započela još u prosincu 2019. u Kini, dogodilo se to da su američki studenti počeli izbjegavati one iz Kine, smatrajući kako predstavljaju potencijalni izvor zaraze (Chiu, 2020 prema Ma i Zhan, 2020). Virus je tada bio nepoznanica u većini zemalja pa tako i SAD-u no, kada je došlo do globalne pandemije, u američkom javnom diskursu stvorena je priča o Kini kao glavnom krivcu i izvoru ove smrtonosne bolesti (Pei, 2020 prema Ma i Zhan, 2020). Nisu to bila samo nagađanja, već su i kvantitativni podatci pokazali kako čak 73% ispitanih odraslih Amerikanaca i Amerikanki ima negativan stav prema Kini s obzirom na pandemiju virusa (Silver i dr., 2020). Postojeće stanje, konkretno za studente, otežavala je činjenica da su kineske vlasti nošenje maske smatrale obveznim, dok su pak američke u to vrijeme zagovarale nošenje maski samo ukoliko je osoba bolesna ili se

izlaže riziku boraveći u blizini bolesnika. Studenti iz Kine su zbog toga bili u poprilično nepovoljnoj situaciji; s jedne strane nalazi se njihova matična država i kultura koja zastupa jedno stajalište, dakle nošenje maski u javnom prostoru, dok se s druge strane nalazi zemlja u kojoj studiraju (SAD) u kojoj se propagira dosta fleksibilan i individualan pristup istoj problematici. Ono što je rezultat takvog odnosa jest stigma koja im se pridavala ako bi na javnom mjestu nosili masku (Ma i Zhan, 2020). No, kako je ranije navedeno, glavni razlog stigmatizacije kineskih studenata u SAD-u jest negativno predstavljanje kineskog stanovništva u javnosti od strane političara i medija. Kina je proglašena jedinim krivcem za širenje pandemije, što je samo dodatno produbilo ksenofobna stajališta prema Kinezima kao i povećalo antagonizam Amerikanaca prema nebijelom stanovništvu (Harb i Serhan, 2020).

Nadalje, kako bi dobili bolji uvid u novu stvarnost koje smo dionici, valjalo bi se zapitati postoje li skupine kojima je i prije pandemije maska služila kao osnovni dio fasade pri samopredstavljanju? Odgovor se može pronaći kod onih skupina u kojima je pokrivanje lica ili kojeg drugog dijela tijela, bilo iz vjerskih bilo iz kulturnih uvjerenja, postojalo i prije širenja bolesti COVID-a 19. Žene, pripadnice muslimanske kulture koje se sukladno religijskim uvjerenjima odlučuju manje ili više pokriti svoje lice, primjer su takve skupine. Tu valja razjasniti kako se ne govori o postojanju propisa od strane države ili bilo kojeg državnog tijela koje određuje da, ukoliko se želi sudjelovati u javnom životu, nošenje maske mora biti obvezno. Ovdje se govori o ženama, muslimankama koje su se same odlučile na nošenje određene vrste pokrivala. Njima je „rekvizit“ kojim su pokrivala lice, glavu ili tijelo omogućio da oblikuju svoj identitet na način da hijab¹, niqab² ili burka³ postanu primarna oznaka identiteta i samoprezentacije u društvu. Osim što su ovakve prezentacije sebstva iz kulturnih ili iz religijskih uvjerenja kontroverzne za javnost, jednako su problematične za one koji ih nose. Posebno se to odnosi na mlade muslimanke u neislamskom kontekstu, primjerice SAD-a ili Francuske. Zanimljivo je kako u mnogim intervjuima u kojima se razgovaralo s mladim djevojkama pripadnicama druge muslimanske generacije u SAD-u, postoji suglasnost

¹ Pojam *hijab* u prijevodu znači „pokriti“, a odnosi se na pokrivanje kose i vrata, no ne i lica. (<https://www.abc.net.au/news/2014-09-23/why-do-muslim-women-wear-a-burka-niqab-or-hijab/5761510?nw=0>)

² *Niqab* pokriva glavu i lice, no ne i oči. Uobičajeno dolazi s dodatnim dijelom tkanine koji se naziva *abaya*, i koji pokriva tijelo žene od glave do pete. (<https://www.abc.net.au/news/2014-09-23/why-do-muslim-women-wear-a-burka-niqab-or-hijab/5761510?nw=0>)

³ *Burka* prekriva tijelo u potpunosti, dakle, uključujući i oči preko kojih se nalazi najčešće mrežasti otvor kroz koji se može gledati. (<https://www.abc.net.au/news/2014-09-23/why-do-muslim-women-wear-a-burka-niqab-or-hijab/5761510?nw=0>)

oko svojevrsnog pritiska u vezi nošenja hijaba (Furseth, 2011). Pritisak ne dolazi od strane obitelji, kako bi se na prvu ruku pomislilo, već od strane vršnjakinja. Muslimanke koje su se odlučile nositi ovu vrstu pokrivala za glavu gledale su na svoje kolegice koje ne nose hijab kao na one koje obeščašćuju islamsku kulturu i religiju, kao na „neprave“ muslimanke (Williams i Vashi, 2007). Nadalje, isto istraživanje (ibid.) pokazalo je kako je ključ nošenja hijaba u razlici koja se time stvara između muslimana i nemuslimana; važno je predstaviti i pokazati svoju vjersku pripadnost u javnosti te se time odvojiti od onih koji nisu istog religijskog uvjerenja. Istovremeno, dok se žele razlikovati od nemuslimana, različite vrste pokrivala im služe kako bi se poistovjetile s muslimanskom skupinom. Pokrivalo na ovaj način postaje društveni simbol kroz koji kreiraju svoj identitet. Omogućuje im da budu Amerikanke (jer studiraju i žive u SAD-u), da sudjeluju u javnom životu, ali i istovremeno njeguju tradiciju i religiju kojoj pripadaju.

Poveznica koja se može naći između navedenih perspektiva, od antropološke do one položaja muslimanki u društvu SAD-a, i obveze nošenja medicinskih maski u vrijeme pandemije je sljedeća: maska služi prvenstveno kao simbol. Za nezapadnjačke kulture, u antropološkom smislu, korištena je većinom u svrhu rituala, kako bi se učvrstila pripadnost članova svojoj zajednici te kako bi se iz iste isključili drugi. Kada se ostali primjeri sagledaju iz ovog kuta, lako se da zaključiti da je to i za njih svojstveno. Muslimanke pokrivaju lice ili glavu jer žele pripadati svojoj zajednici istovremeno se odvajajući od američke, a nošenje maske u vrijeme COVID-19 krize je imalo sličnu simboliku. Činjenica je da nošenjem (ili nenošenjem) maske pojedinac želi poslati svojevrsnu poruku oblikujući na taj način svoj identitet i fizički, ali i u prenesenom značenju.

3.3. Nemjesta

Ono što je značajno proučiti, a što možda na prvi pogled nema neposredne povezanosti s maskama kao mjerom zaštite, jesu mjesta na kojima se one nose. Koju simboliku imaju ta mjesta i na koji način ona modeliraju društvene odnose može se pokušati rastumačiti kroz prizmu njihova značenja prije izbijanja pandemije. Kao jedan od najznačajnijih autora koji se bavi ovom tematikom, jest svakako Marc Augé (2001 [1995]) koji na slojevit način prikazuje svijet modernog doba. Za njega su mjesta, u pravom smislu riječi, oni prostori koji imaju svoju povijest i određenu simboliku. Kako bi objasnio što ne spada pod pojam mjesta, njima suprotstavlja pojam „nemjesta“ kao nečega što nema svoj identitet ni prošlost, nešto što nema

značaj za čovječanstvo uopće. Kako je suvremeni svijet postao sinonimom dehumanizacije, prolaznosti, brzine i intenzivnih osjećaja, tako su nemjesta postala središtem ljudskog djelovanja i doživljaja. Primjeri nemjesta tako mogu biti dobro nam znani shopping centri, trgovine, hoteli, kolodvori pa čak i bankomati i pokretne stube. Ono što ih također označava su odnosi koje ljudi imaju spram njih: na/u njima se zadržavaju, tamo obavljaju kupnju ili su samo u prolazu. Takva mjesta nisu namijenjena da se ljudi na/u njima socijaliziraju, već sve što se obavlja mora se obavljati na brzinu i u ovom trenutku jer vremena za nešto drugo nema. Brzina konzumacije je ključna zato su poruke koje se nalaze na takvim nemjestima brze i kratke, a jezik često pojednostavljen, nerijetko u imperativu, primjerice, „zabranjeno pušenje“, „obvezno nošenje maske“, „držite razmak od 2 metra“. Jezik je popraćen znakovima ili slikama, a odnosi se na nikog specifično i na svakoga od aktera. Najbolji primjer nemjesta sa svim opisanim značajkama može biti shopping centar. Tu se kupuju proizvodi, svi akteri imaju isti identitet; oni su potrošači, kupci. S druge strane nalaze se prodavači s kojima može, a i ne mora biti interakcije, no svakako neće doći do stvaranja značajnih konekcija. Takvo mjesto je zasićeno porukama na panoima, izlozima trgovina ili letcima. Premda dnevno kroz takva mjesta cirkulira velik broj ljudi, oni su zapravo sami; ne znaju ništa jedni o drugima, a izoliranost dolazi u potpunosti do izražaja.

U kakvoj svezi stoje nemjesta sa zaštitnim maskama i pandemijom virusa COVID-19? Kao što je ranije navedeno, nemjesta su prostori u kojima se istovremeno nađe popriličan broj ljudi, pa makar bili u prolazu prilikom presjedanja iz aviona u avion u zračnoj luci. Iako anonimni u toj kratkoći interakcije, zajedničko je svima da su ipak stupili u nekakav odnos i time potencijalno prenijeli zarazu jedni drugima. Kolodvori, zračne luke i trgovački centri mjesta su na kojima se zaraza u vrlo kratkom roku može prenijeti s jednog na drugi kraj svijeta. Zato su nemjesta bila prva na udaru kada je pandemija nastupila što je rezultiralo potpunim lockdownom i poništavanjem bilo kakvog susreta ljudi na/u njima. Kada je lockdown završio i nemjesta se vratila u svoje djelovanje, ništa više nije bilo isto. Uvedena je obveza držanja distance i nošenja zaštitne maske. No, da bi se razumjela dinamika odnosa čovjeka, nemjesta i maske, potrebno je promotriti situaciju prije pandemije virusa i zapitati se jesu li ljudi i prije COVID-a nosili „maske“, samo u prenesenom značenju? Jesu li i prije pandemije držali razmak jedni od drugih i, ako jesu, zašto? Zašto su se i ranije držali određenih pravila u interakciji sa strancima u, primjerice, trgovačkom centru? U ovome radu će kroz intervju biti prikazani primjeri koji pokazuju da se u interakciji s drugima drži do određenih društvenih normi i pravila te da se ponašanje koje ih krši nerijetko sankcionira neformalnim oblicima kažnjavanja kao što su pogled „preko oka“, podsmijeh, podrugivanje.

3.4. Medijska propaganda i COVID-19

Važnost uloge medija u svakodnevnom životu intenzivirana je dolaskom pandemije, posebice za vrijeme trajanja *lockdowna*. Obavljanje zadataka vezanih uz obrazovanje ili posao potpuno se preselilo u virtualnu stvarnost, a upotreba aplikacija poput *Zooma* ili *Microsoft Teamsa* znatno je porasla (Murdock, 2021). Također, postalo je bitno čuti, vidjeti ili pročitati najnovije informacije vezane uz pandemiju virusa, a izvori koji su se pri tom koristili bili su raznoliki. Tako su se osim onih konvencionalnih, koristili i alternativni izvori i to najčešće na društvenim mrežama (Holt i dr., 2019). Nerijetko su takve vrste informacija bile neprovjerene ili čak lažno formulirane kako bi poduprle ideologiju koju zagovaraju. Pri tom su se koristile razne metode poput jezika koji je formuliran tako da kritizira vladajući sistem, poziva na opiranje i u suprotnosti je sa stavom *mainstream* medija (Boberg i dr., 2020). Sljedeće, nerijetko se koristilo i tzv. označavanje ili etiketiranje (Holy, 2021). Naime, riječ je o tendenciji da se u kriznim situacijama pronade „krivca“ za neku pojavu ili događaj. U pogledu korona krize, javlja se nužnost detekcije „negativca“, bio to pojedinac ili skupina, koji će podnijeti teret krivnje i prema kojima će se moći usmjeriti strah, prijezir ili bilo koja druga negativna emocija. Tako se na već spomenutom primjeru širenja virusa korone moglo primijetiti kako je u SAD-u od strane određenih medija dolazilo do demonizacije kineskog stanovništva koje je postalo glavni krivac, budući da je pojavljivanje virusa prvi put zabilježeno u kineskoj provinciji Hubei, gradu Wuhanu. Konkretno, američki predsjednik Donald Trump u pokušaju da prikrije neuspjelo upravljanje krizom za vrijeme pandemije, što je rezultiralo porastom broja preminulih, prebacuje odgovornost na Kinu koju smatra jedinim pravim krivcem za širenje pandemije. Time se dodatno zaoštavaju odnosi između SAD-a i Kine, a važnu ulogu u širenju ovakvog narativa o Kini kao krivcu za globalnu katastrofu su odigrali mediji (Harb i Serhan, 2020). Kada bi se pokušalo objasniti što to narativ jest, najjednostavnije bi bilo reći da je to priča koja se pojavila u određenom vremenu i prostoru (Berger, 1997). Mediji se vješto služe uokvirivanjem informacija ili njihovim izdvajanjem iz šireg konteksta kako bi ih se pretvorilo u velike priče ili narative na koje je javnost navikla upravo zato što slijede dobro znane uzorke (Holy, 2021). Tako novi primjer narativa stvoren od strane američke vlasti i medija za vrijeme širenja pandemije ima sve potrebne elemente: u javnom se prostoru govorilo o „njima“, u ovom slučaju Kinezima, koji su negativno percipirani, „nama“ koji smo pozitivni i koji se moramo držati zajedno uz plasiranje

informacija koje su podobne kao i fokus na jedinoj mogućoj percepciji, a ta je da je komunistička Kina krivac za globalno širenje pandemije (ibid). Iz tog je razloga od izuzetne važnosti u kriznim situacijama poput pandemijske da se vijest ispravno prenese, a svakim pokušajem manipuliranja informacijama dolazi do izazivanja anksioznosti i tjeskobe koji samo pogoršavaju opće stanje društva (Matijević i Mandarić, 2021).

Što se tiče uloge medija u hrvatskom društvu za vrijeme pandemije, istraživanje koje su proveli Begović i Labaš 2021. godine također je pokazalo kako je uloga medija u prijenosu informacija postala puno važnija nego ranije u nepandemijskom okruženju. Tome je pridonijelo zatvaranje svih javnih ustanova, trgovina, obustava prometa te zabrana okupljanja za vrijeme *lockdowna* čime su mediji postali jedini prenositelji informacija, ali i posrednik pri obavljanju svakodnevnih obveza poput obrazovanja, rada od kuće ili pak razonode (ibid). U njihovom je istraživanju sudjelovalo 585 ispitanika/ca u dobi od 18 do 65 godina od kojih je čak 42,4% dolazilo iz Zagreba i okolice. Ispitanicima su mediji i prije pandemije bili važni, a čak 54 % ispitanika je istaknulo da koriste medije za razne svrhe poput izvještavanja, za potrebe obrazovanja, ali i za razonodu. Neznatan postotak ispitanih istaknuo je da medije uopće ne koristi. Za vrijeme pandemije gotovo 59% ispitanika medije koristi u prvom redu za informiranje te upravo ovaj podatak pokazuje kako je korištenje medija, prvenstveno za dobivanje informacija, za vrijeme pandemije COVID-a 19 poraslo (Begović i Labaš, 2021). Što se tiče toga koje medije glede informiranja ispitanici najviše prate, isto istraživanje pokazuje da je najkorišteniji izvor informacija internet (89%), a odmah iza slijede televizijski programi (81%). Više od polovice ispitanih se slaže kako je u vrijeme pandemije poraslo i njihovo korištenje medija i to u prvom redu zbog informiranja, a najviše su se pratili novinski portali i to Večernji.hr, Jutarnji.hr te Index.hr. Zanimljivo je i kako je čak 28 % ispitanih svakodnevno pratilo izvještavanje Nacionalnog stožera civilne zaštite, tijela u kojeg su ispitanici u nekom trenutku imali najviše povjerenja. Postojanje lažnih vijesti i teorija zavjere uočilo je čak 35% ispitanika smatrajući medije odgovornima za njihovo stvaranje te su upravo mediji oni u koje su imali najmanje povjerenja. Osim Nacionalnom stožeru, veliko su povjerenje ispitanici imali u znanstvenike i liječnike kao i u imunologe. Lažne vijesti su naveli kao najvažniji razlog niskog povjerenja u medije, a zamjećuju da su teorije zavjere u prvom redu vezane uz nastajanje i širenje virusa. Tu se posebno ističe okrivljavanje Kine kao glavnog izvora zaraze, ali se spominju i umjetno stvaranje virusa te nepostojanje virusa. Navodi se i kako su mediji postali neobjektivni i nekritični, kako šire strah i pogoršavaju ionako već loše pandemijsko stanje (Begović i Labaš, 2021).

Još jedna ranije spomenuta metoda kojom su se mediji pri prenošenju informacija vezanim uz pandemiju služili, jest *media framing* za koju u hrvatskom jeziku ni nema prave inačice. Najbliži prijevod kojim bi se moglo zahvatiti značenje ovog pojma bi bilo „interpretacijski okviri“ (Slijepčević, Fligić, 2017: 31). Najjednostavnije objašnjenje „uokvirivanja“ medijske slike bi bilo kao da se iz fotografije koja prikazuje neki događaj izreže samo jedan djelić koji potpuno izokreće značenje tog događaja, budući da promatrača ostavlja bez ikakvog konteksta koji je važan za razumijevanje. Bit je manipulirati informacijama, odabrati ih i interpretirati na način da se naglašava jedna realnost, dok se istovremeno zanemaruje svaka ona koja nije podobna, koja ne odgovara onome koji njome manipulira. Nezaobilazni Goffman (2000 [1956]) mnogo se ranije u svojem radu referirao na, tzv. okvire kojima se ljudi služe u interpretaciji svakodnevnih susreta pri društvenim interakcijama. Goffman se ovdje metaforički poslužio okvirom, ali je njegova bit ista: „urediti“ informacije koje dobijemo da bi lakše stvorili odnos prema akterima i događajima. Dobar primjer *media framinga* u Hrvatskoj može biti medijski prikaz zdravstvenih radnika ili radnika u uslužnim djelatnostima. Oni su prikazani u javnosti kao hrabri i požrtvovni, budući da su jedni od rijetkih koji su u vrijeme pandemije i *lockdowna* obavljali svoj posao. Sa sličicom medicinskih sestara, doktora i blagajnica nastojala se propagirati nužnost osobne žrtve u cilju obrane od nevidljivog neprijatelja (Holy, 2021).

Iz svega navedenog zaključuje se kako je važnost medija za vrijeme pandemije porasla. Usporedno s tim, pojavilo se i mnoštvo različitih informacija koje su, na neki način, mogle utjecati na oblikovanje značenja raznih pojava u pandemiji pa tako i zaštitne maske. Valja stoga uočiti kako su mediji samo jedan od čimbenika koji mogu oblikovati shvaćanja simboličke zaštitne maske.

3.5. Društvene grupe i polarizacija hrvatskog društva

Pojam društvene grupe je presudan za shvaćanje poštivanja pravila i formiranja stavova. Kako navodi Turner (1991), u dosadašnjim istraživanjima uglavnom se fokusiralo na utjecaj normi na pojedinca, no ono što je mnogo bitnije za ovaj rad jest utjecaj normi na cijele društvene grupe i odnose među njima. U određenim kontekstima se tada stvara dogovor oko stavova i mišljenja koji se ponekad i prešutno usvoje, a sve u cilju postizanja grupne kohezije i jedinstva (Turner, 1991). Ne treba puno sociološkog znanja da se primijeti koliko snažno grupa može utjecati na formiranje, nerijetko i destruktivnih stavova o „drugima“ i to jedino

zbog grupne percepcije i pritiska koji ona stvori na svoje pripadnike. Na taj način se formiraju mišljenja o drugim grupama, dakle, ne iz osobnog kontakta s članovima tih grupa, već iz komunikacije s članovima vlastite grupe (Sheriff i dr., 1961). Važno je podsjetiti da su dominantne norme zapravo te koje utječu na percepciju o ostalim grupama. Dobro pojašnjenje uloge normi u društvu dala je Bicchieri (2006) u knjizi znakovitog naslova *The grammar of society: The nature and dynamics of social norms* gdje je povukla paralelu između gramatike i normi. Gramatika je sama po sebi sadržajno normativna, prepuna pravila koja se moraju slijediti kao preduvjet točnosti. Slično tome, norme su pravila ili upute koje se moraju poznavati da bi se jezik točno koristio. No, ono što je još zanimljivije i svakako značajnije za sociološko razmatranje problematike, jesu društvena očekivanja koje Bicchieri (ibid.) uvodi. Naime, unutar društvenih grupa postoji prešutno pristajanje uz određena pravila kao i kazna za odstupanje od njih. Takva kazna nije u obliku forme ili propisa kao kada, primjerice, vozač prekorači brzinu, nego se ona izvršava neformalno i to osudom, posramljivanjem ili pak prijekim pogledima.

Socijalna psihologija je polje koje je izrazito plodno glede proučavanja međugrupnih odnosa. Mnogim se eksperimentalnim istraživanjima pokušala zabilježiti unutargrupna i međugrupna dinamika, posebice ona manjih grupa. Jedno takvo opsežnije istraživanje (Sherif i dr., 1961) pokazalo je kako je pri proučavanju gore navedenoga važno krenuti od same ispravne definicije „grupe“ čime se pojmu daje na važnosti. Isto tako, valja pomnije proučiti njezine sastavnice, a to su pojedinci. Dakle, polazi se od razjašnjavanja koji to motivi pojedinaca stoje iza priključivanja nekoj grupi. Dakako da su istraživači bili svjesni nemogućnosti dubljeg zahvaćanja problematike te su naglasili da će za potrebe ovog eksperimenta zadržati sljedeću definiciju: grupa je društvena jedinica koja se sastoji od svojih članova i koju, u određenom vremenu i prostoru, čine međudnosi i uloge te koja je određena implicitnim ili eksplicitnim pravilima i normama koje usmjeravaju ponašanje članova, ako ničim, a onda posljedicama zbog njihovog kršenja određenima od strane grupe (Sherif i dr., 1961).

Sljedeća bitna stavka su međugrupni odnosi. Tu je fokus prvenstveno na mišljenjima i stavovima koji se formiraju u odnosu na „druge“, točnije, grupni stavovi poput predrasuda i grupna ponašanja poput diskriminacije (Sherif i dr., 1961). Valja napomenuti da su istraživači usmjerili svoju pažnju na manje grupe te su konkretno proučavali razne odrednice grupnih i međugrupnih odnosa.

Za potrebe ovog rada, teško je u pandemijskom kontekstu govoriti o specifičnim grupama, frikcijama među njima ili vodstvu. No, s odmakom vremena, postaje jasno da se

stvaraju dva pola, dvije oprečne grupacije koje pomalo poprimaju konture tipičnih grupa o kojima je bilo riječ u spomenutom istraživanju (ibid). Dodirna točka između rezultata ovoga rada dobivenih intervjuima i rezultata provedenog eksperimenta o međugrupnim odnosima jest: veze, bilo pozitivne, bilo negativne, između grupa počivaju na a) individualnim iskustvima članova grupe i b) vrstama interakcija između različitih grupa. To su polazišne točke za shvaćanje netrpeljivosti i diskriminacije koje su se počele pojavljivati u društvu od kada je pandemija virusa COVID-19 sa sobom donijela niz odredbi i mjera uz koje su neki pristali, a kojima se neki protive. U kontekstu pandemije, također se primjećuje postojanje društvenih grupa koje su mnogo kompleksnije od opisanih primjera. Takve grupe nisu konkretno definirane, pa čak ni imenom, no s trajanjem pandemije i mnogim mjerama koje su se postupno donosile, u društvu je došlo do odsustva konsenzusa glede, primjerice, cijepljenja ili obveznog nošenja maske.

Tako Berman (2020) navodi primjer SAD-a u kojem se za vrijeme trajanja pandemije pojavila određena grupacija ljudi koja je dijelila neke sličnosti. Pokazalo se tako da oni koji su za vrijeme lockdowna nemarno napuštali svoje domove, koji bi prekršili pravilo ostanka u izolaciji dok ne ozdrave, kao i primjeri onih koji su se odbili testirati iako su pokazivali simptome zaraze, dijele neke od sličnosti s onima koji smatraju da je cjepivo neefikasno ili čak štetno u borbi protiv bolesti (Berman, 2020). Iz ovakvog odbijanja pristajanja uz pravila i nepovjerenja u znanost i struku prva grupacija koja se polako počela formirati su antivakseri. Suprotno njima, pojavili su se provakseri, dakle, oni koji su zagovarali cjepivo u borbi protiv bolesti. Još jedan značajan čimbenik koji se dovodi vezu sa stavovima za i protiv cijepljenja jest i političko opredjeljenje. Istraživanje (Ebeling i dr. 2022) provedeno u Brazilu pokazalo je kako postoji politička polarizacija koja utječe na svrstavanje u grupu koja podupire cjepivo ili koja mu se protivi. Tako oni koji podupiru imunizaciju stanovništva većinom pripadaju političkoj ljevici, dok protivnici pripadaju desno orijentiranom političkom spektru. Zanimljivo, istraživanje je pokazalo kako postoji i treća grupacija, neutralni, koji se izjašnjavaju i politički neutralnima. Što se tiče grupne dinamike i mreže povezanosti unutar grupa, antivakseri (desni spektar) imaju mnogo zatvoreniju grupnu dinamiku te članovi grupe nisu skloni usvajanju drugačijih ideja. Provakseri su mnogo fleksibilniji što se tiče dinamike grupe, prihvaćaju nove ideje i mišljenja te je njihova struktura također heterogenija. Kada se promotre podatci vezani uz izvore informacija koje navedene grupe koriste, može se zaključiti kako su antivakseri skloniji prikupljati informacije iz alternativnih izvora te društvenih mreža, gdje prednjači YouTube na kojemu čak neki ispitanici imaju svoje kanale kojima besplatno izražavaju svoje stavove. No, ono što je zajedničko grupama je, tzv. eco chamber efekt što

znači da su ispitanici skloniji ojačavanju stavova koje su već formirali, i koje dijele s ostalim članovima grupe, nego što su skloni promjeni stavova i utjecaju neistomišljenika (Ebeling i dr. 2022). Treba svakako imati na umu da se ovdje radi o istraživanju provedenom u Brazilu kao i da je naglasak bio na antivakserima, a ne antimaskerima. Također, složenost fenomena je mnogo veća i nezahvalno je strogo svrstavati u određene grupacije prema pojedinim karakteristikama. Pogrešno bi bilo reći da je svatko tko ne pristaje na pravila poput nošenja maske ili držanja razmaka, antimasker ili antivakser kao i to da je svatko tko poštuje pravila promasker i provakser. Ono što se svakako može uočiti su neke zajedničke karakteristike koje dijele. Tako antivakseri/antimaskeri nemaju povjerenja u zdravstveni sustav (ili sustav općenito), nepovjerljivi su prema znanosti te umanjuju značaj bolesti (Berman, 2020).

Za potrebe ovog rada, fokus će biti na dvije grupe: oni koji su za nošenje zaštitnih maski na/u javnim prostorima i oni koji se tomu protive. Pri tome je fenomen antimaskerstva puno češće prisutan u javnom diskursu. Prema definiciji, prefiks anti- ima nekoliko značenja: „koji je aktivno protivan, koji djeluje u suprotnom smislu (antitijelo; antituberkulozni; antidemokratski), koji djeluje protivno ili drugačije od službenog ili etabliranog (antipsihijatrija; antimemoari), koji je recipročan, nasuprotan (antilogaritam)“ (Jezikoslovac, 2022). Drugim riječima, navedene definicije bi se mogle sažeti u jednu, a ta je da anti- znači kontra ili protiv nečega. Sukladno tome, antimaskeri su anti- ili protiv maski i to ne bilo kakvih maski, već konkretno maski za lice ili medicinskih maski koje su kao mjera suzbijanja širenja pandemije COVID-19 obvezne nositi od listopada 2020. godine.

Kada se govori o antimaskerskoj skupini, zanimljivo je osvrnuti se na njihov profil u kontekstu hrvatskog društva: tko su oni i kakav je narativ stvoren o njima? U jednom recentnom istraživanju kojeg su proveli Branko Ančić i Dražen Cepić (2021), nastojalo se pomnije proučiti kakav je profil antimaskera. Naime, osobe koje bi se mogle svrstati u kategoriju antimaskera ne nose masku, u prvom redu, zbog protesta prema vlasti i mjerama koje smatraju represivnima a koje se odnose i na obvezu nošenja maske kao sredstva zaštite od širenja zaraze. Pojedini pripadnici te skupine negiraju i postojanje virusa što vodi k jednom drugom aktualnom fenomenu, teoriji zavjere. U istraživanju (ibid.) je pokazano kako se inklinacija prema teorijama zavjere pokazala značajnom pri pokušaju objašnjenja profila antimaskera. Također, nezaobilazni su i ostali faktori poput loše socio-ekonomske situacije u državi kao i nepovjerenje u vlast i institucije koje se povezuju s pristajanjem uz ovaj društveni fenomen. Pomoću njih, može se bolje razumjeti zašto su antimaskeri u trenutnoj situaciji postali relevantna društvena pojava (Ančić i Cepić, 2021). Isto istraživanje je pokazalo da su među pripadnicima antimaskera većinom mlađe osobe i to najviše u dobi od 30-39 godina.

Nadalje, faktor koji se pokazao značajnim jest bila i razina obrazovanja jer se prema njoj mogao dobiti uvid u to hoće li osoba povjerovati u teorije zavjere, a time posljedično i biti protiv nošenja maski. Tu se došlo do vrlo zanimljivih rezultata koji su pobili tezu o povezanosti niže razine obrazovanja i antimaskerstva; antimaskera ima više među onima s višom razinom obrazovanja. Zanimljivo je promatrati i pitanje egzistencije jer je u istraživanju uočeno kako su one osobe koje su za vrijeme pandemije ostale bez posla ili im je na bilo koji drugi način ugrožena egzistencija više pristajale uz antimaskersku poziciju (Ančić i Cepić, 2021).

Nezaobilazno pitanje je i pitanje povjerenja u razne institucije nadležne za upravljanje krizom uzrokovanom pandemijom virusa kao i u znanost i struku općenito, ali i u objektivno izvještavanje medija. Očekivano, antimaskeri imaju manje povjerenja u sve nabrojane čimbenike u odnosu na promaskere s nešto blažim stavom prema znanosti i zdravstvenom sustavu u Hrvatskoj. Ono što također valja naglasiti je neodvojivost promatranja antimaskerstva u svezi s političkom situacijom u Hrvatskoj. Bolje rečeno, uočena je veza između pripadnosti radikalnijim strankama desnog spektra (Most, Domovinski pokret) i vjerovanja u alternativne narative (teorije zavjere), a samim time i nepovjerenja u nošenje maske kao zaštitnog sredstva ili, kako je ranije nazvano, antimaskerstva (Ančić i Cepić, 2021). Važno je naglasiti polarizaciju hrvatskog društva i pri interpretaciji dobivenih rezultata ovog istraživanja ponajprije zato što možemo svjedočiti podjelama u hrvatskom društvu pa i u trenutku pisanja ovog rada. Osjeća se izrazita netrpeljivost između različitih skupina: za masku-protiv maske, za cjepivo-protiv cjepiva.

Pregled dosadašnjih istraživanja o maski ukazuje na raznolikost uloga koje je imala u društvu. U antropološkom smislu, bila je neizostavan rekvizit koji se koristio u ratovima, ritualima ili zabavama. Također, kao rekvizit se može promatrati i u sociološkom smislu gdje se upravlja dojmom o sebi stavljajući masku kao dio svoje fasade, primjerice u religijske svrhe. No, u vrijeme pandemije virusa COVID-19, maska dobiva mnoga nova značenja gdje se osim zaštitne funkcije masku koristi kako bi se prenijela određena poruka čije značenje valja pomnije istražiti.

4. Istraživačko pitanje i ciljevi istraživanja

Okosnica, točnije glavno pitanje na koje se u ovom radu odgovara jest: Kako je obvezno nošenje maske za vrijeme pandemije prakticirano i shvaćeno od strane sugovornika?

Definirano je i nekoliko različitih ciljeva kojima će se omogućiti detaljnije odgovaranje na gore navedeno istraživačko pitanje, a to su:

- prepoznati kakvu simboliku maska i njezino nošenje imaju za vrijeme pandemije virusa COVID-19
- uvidjeti do koje je mjere nošenje maske iskaz društveno prihvatljivog ponašanja
- doznati postoji li statusni aspekt različitih vrsta maski
- utvrditi je li maska postala medij putem kojeg se šalje neka vrsta poruke te istražiti različite načine izražavanja koje ona omogućuje
- uočiti i objasniti veze između nošenja maske i netrpeljivosti u društvu

5. Metodologija

Istraživačko pitanje koje je definirano u ovome radu, a koje glasi: kako sugovornici prakticiraju nošenje i kako shvaćaju zaštitne maske odredilo je da metodologija rada bude kvalitativna. Odabrana je metoda polustrukturiranog intervjua kojom se pokušao dobiti nijansirani uvid u proučavanu tematiku. Ovakav oblik intervjua dao je određenu slobodu intervjuiranima da se izraze na način na koji oni to žele, a opet da se zadrže unutar okvira koji su određeni polustrukturom intervjua. Također je dana sloboda istraživačici da potpitanjima obogati odgovore te na taj način bolje zahvati proučavanu temu.

Na temelju iskustava sugovornika dobivenih u intervjuiima moglo se raspravljati o ulozi i značenju koje je zaštitna maska dobila u jeku pandemije i to na način da se njezina primarna funkcionalna uloga ostavi za trenutak po strani te da se fokus prebaci na značenje koje ona ima za svakog od intervjuiranih. Intervju je kao kvalitativna metoda bio puno poželjniji i jer se raspravljalo o pitanjima intimnije prirode na koje je, uvjetno rečeno, lakše odgovoriti u razgovoru jedan na jedan, nego li pred više ljudi što bi bio slučaj da se koristila fokus grupa kao metoda prikupljanja informacija (Atkinson, 2017). Intervju, i to onaj polustrukturirani, se zbog svoje prirode nametnuo kao logičan odabir. Naime, iako je lista pitanja bila unaprijed sastavljena, u tijeku razgovora je postojala sloboda kojom su sudionici mogli „na licu mjesta“ raspraviti neke važne teme koje možda nisu bile zahvaćene unaprijed osmišljenom listom pitanja (Clifford i dr., 2016). Još jedan od razloga korištenja polustrukturiranog intervjua je bila mogućnost doznati „zašto“. Najbolji način da se doznaju dublji razlozi i motivi i da sugovornik/ca odgovori na pitanje „zašto“ jest upravo fleksibilna struktura intervjua. Isto tako, nije bilo moguće stvoriti jednu toliko opsežnu listu pitanja koja će biti relevantna za svakog/u sugovornika/cu, nego su bile ponuđene određene „točke“ u obliku pitanja o kojima

se slobodno raspravljalo (Miles i Gilbert, 2005). Upravo je to rezultiralo različitim smjerovima u kojima su razgovori otišli.

Prije provedbe intervjua, sugovornicima je dana na potpisivanje Suglasnost o sudjelovanju u istraživanju, a pročitali su i obavijest o istraživanju, točnije, ciljevima i svrsi istraživanja⁴. Sve im je bilo i usmeno ponovljeno na početku razgovora. Četiri intervjua su snimljena diktafonom (na mobilnom aparatu), a jedan je proveden preko Teamsa te je zvučni zapis snimljen na prijenosnom računalu. Bilo je naglašeno kako će razgovor biti sniman, kako će podaci biti korišteni jedino u svrhu izrade diplomskog rada i kako će po njegovu svršetku, zapisi biti izbrisani. Također, sugovornici su znali da u bilo kojem trenutku i iz bilo kojeg razloga mogu prekinuti razgovor kao i odbiti odgovoriti na neko od pitanja ukoliko osjete nelagodu ili opasnost da se njihov identitet otkrije. Identitet svih sugovornika je zaštićen, bilo pseudonimom koji im je dan ili kojeg su sami smislili, kako ne bi došlo do narušavanja etičkog kodeksa. Tako su umjesto njihovih imena korišteni sljedeći pseudonimi: Šime, Luka, Nina, Mirta i Maša. Budući da su neki od sugovornika bili maloljetni, prije samog intervjua, od roditelja je zatraženo dopuštenje za razgovor s djecom, a također im je rečeno sve o zaštiti identiteta njihove djece kao i o svrsi istraživanja. I oni su također pročitali obavijest o istraživanju te potpisali suglasnost o sudjelovanju u istraživanju.

Prvi korak istraživanja bio je izrada protokola⁵ nakon čega je odabrano pet sugovornika/ca, dvoje muškog spola, a tri ženskog. Od njih pet, troje je bilo maloljetno i to jedan muškog spola, a dvoje ženskog. Uzorkovanje je bilo ciljano, a nastojalo se zahvatiti osobe koje se svakodnevno susreću s nošenjem maske, kao i one koji to čine povremeno, dakle, ne svaki dan. Zato su tri sugovornika/ce školske dobi, jedan je umirovljenik, a jedna sugovornica je diplomirana nastavnica engleskog jezika i književnosti. Starost sugovornika/ca se kreće od 10-60 godina, a dinamika samog razgovora tekla je znatno drugačije kod svakog od njih, izgledno zbog razlika u dobi. Kada bi se istraživanje ponovno provodilo, bilo bi poželjno da se razlika smanji pa da se izaberu sugovornici/ce od, primjerice, 18-65 godina. Posebnost je bio intervju s maloljetnim sugovornikom s poremećajem u koncentraciji s kojim je razgovor obavljen „s nogu“ i to doslovno, za vrijeme šetnje. Unatoč tome, razgovor je uspješno snimljen. Niti jedan od intervjuiranih sugovornika/ca nisu inzistirali na prekidanju intervjua, niti su odbili dati odgovor na neka od ponuđenih pitanja, a svi su vrlo rado davali svoje mišljenje o trenutnoj situaciji. Zajedničko im je i to da su svi „zapinjali“ na prvom

⁴ Vidi prilog 8.2. *Obavijest o istraživanju i Suglasnost o sudjelovanju u istraživanju za potrebe diplomskog rada*

⁵ Vidi prilog 8.3. *Protokol intervjua*

pitanju iz protokola koje je tražilo da kažu nešto o sebi i svi su tražili mnoštvo potpitanja koja bi im olakšala odgovor. Istraživačici je od ranije bio poznat samo jedan sugovornik, a svi su intervjui osim toga provedeni u domovima intervjuiranih u ono vrijeme koje su oni odredili kako bi se osjećali što ugodnije i kako bi bez napetosti mogli razgovarati. Jedan od intervjua je nakratko prekinut i prebačen u drugu prostoriju jer su mnogobrojni članovi obitelji prekidali razgovor pa je sugovornica zatražila pauzu od 5 minuta nakon čega se razgovor nastavio u drugoj prostoriji. To nije utjecalo na kvalitetu odgovora, dapače, intervju se dodatno produžio jer se sugovornica osjećala lagodnije nakon pauze i promjene mjesta intervjua. Druga sugovornica je zatražila da uz nju bude mlađa sestra koja će slušati razgovor jer joj to pomaže da se otvori. Tako je i učinjeno, a mlađa sestra nije niti jednom prekinula razgovor. Dva intervjua su provedena u Karlovačkoj županiji jer je došlo do preseljenja sugovornika između dogovaranja intervjua i provedbe istog, a kao što je ranije napomenuto, jedan je proveden preko aplikacije Teams budući da je sugovornica u to vrijeme živjela u Istarskoj županiji. Svi su intervjui provedeni u proljeće 2021., a trajanje intervjua je bilo u rasponu od 40-68 minuta. Nakon transkripcije intervjua, uslijedilo je kodiranje i to na način da su izolirani deskriptivni kodovi iz svakog od intervjua da bi se oni kasnije organizirali u tematske kodove⁶ uz pomoć induktivne metode: život prije pandemije, život u pandemiji, maska prije pandemije, novo značenje maske, maska kao simbol, maska kao sredstvo izražavanja, društvene mreže, identitet, osjećaji vezani uz nošenje maske, društvene podjele, konformizam, klasne razlike, informiranost o pandemiji, nepovjerenje. Kako navode Braun i Clarke (2006), pri kodiranju se vodilo računa o tome da se obuhvati ono što je značajno za postavljeno istraživačko pitanje. To znači da ne postaje temom ono što se ponavlja kod određenog broja sugovornika, nego ono što je relevantno za istraživačko pitanje. Naposljetku, uz pomoć deduktivne metode, utvrđeni su i analitički kodovi⁷: maska kao izraz konformizma, društvena netrpeljivost, maska kao reakcija na represiju, maska kao statusni simbol, maska kao sredstvo izražavanja različitih interesa.

6. Rezultati i rasprava

Slijedi prikaz rezultata istraživanja prema identificiranim analitičkim kodovima.

⁶ Vidi prilog 8.1. *Kodna matrica*

⁷ Vidi prilog 8.1. *Kodna matrica*

6.1. Maska kao izraz konformizma

Niti jedan fenomen u sociologiji ne može se početi objašnjavati bez društva, odnosno, njegova utjecaja na formiranje mišljenja i djelovanja (Pehar i Čorkalo Biruški, 2018). Svakodnevne interakcije, susreti, djelovanja su na neki način, manje ili više društveno određeni. Ono čime se pri tome društvo vodi su norme koje se mogu objasniti kao određeni skup pravila, djelovanja i razmišljanja koji definiraju neku grupu (Asch, 1955). O grupi će posebno biti riječ u sljedećem odlomku gdje će se detaljnije osvrnuti na netrpeljivost između pojedinih grupa koje su nastale u vrijeme pandemije. Ono o čemu će ovdje biti riječ jesu svojevrsna pravila i norme koje su formirane oko nebrojeno mnogo pojava i stvari u svakodnevnom životu pa tako i oko nošenja maske. Posebno zanimljivo u ovom intervjuu bilo je upitati sudionike zašto nose masku? Na prvi pogled činilo se doista jednostavno pitanje, no dalo je slojeviti uvid u razloge zbog kojih se sudionici ipak odluče staviti masku iako možda neće biti formalno kažnjeni⁸ u suprotnome. Svi su se sugovornici složili s time da je primarni razlog zbog kojeg nose masku taj da zaštite sebe i druge:

„Danas tu masku gledam kao neko zaštitno sredstvo, kao nešto što je jako bitno i važno, čak... čak, čak možda privažno da zaštiti živote uz distancu i ostale mjere, samim time u podsvijesti stoji, nedajbože ili daj Bože, može me zaštititi ovaaj, mene ili drugoga. Ja uvijek kažem drugoga jer mi maske nosimo radi drugoga, ne radi sebe. Kažu da mi maske nosimo da bi drugoga zaštitili. Ja mislim dijelom zbog sebe, dijelom zbog drugoga. Nosim je za dobrobit sebe i okolo sebe tako da mi uopće ne smeta, dapače.“ (Šime, 60)

„Zato jer se MOŽE zaraziti, mislim, može i druge. Ona je potrebna. Što se tiče bolesti kao bolesti, mene nije strah da ja to imam, ali me strah da ja to prenijem baki. Ovim manjima ili nekom starijem.“ (Nina, 18)

„Da. Moraju se nositi maske u dućanima, autobusima, razredima. Mislim da je to sve važno. Mislim da je masku jako važno nositi.“

„Pa meni je naporna. Ali, mislim da je se mora što više nositi. Ovo se mora spriječiti, a ja virujem da maska pomaže.“ (Mirta, 13)

⁸Od 5. prosinca 2020. na snagu je stupila odluka o obveznom nošenju maski čije se kršenje počelo novčano kažnjavati. Obveza nošenja maske može se provjeriti na: <https://www.koronavirus.hr/odluka-o-nuznoj-mjeri-obveznog-koristenja-maski-za-lice-ili-medicinskih-maski/823>

U nastojanju da nađu razloge za pristajanje na nošenje maske sugovornici su ponavljali kako je maska važna, kako „*vjeruju*“ da pomaže njima i ljudima oko njih, kako „*misle*“ da se treba nositi. No, kada su upitani da detaljnije pojasne razloge zbog kojih nose masku navodili su da je „*tako lakše*“ i da ne žele da ih ostali „*čudno gledaju*“. Tako Nina (18) ističe:

„Vidim više ljudi koji nose masku nego oni koji ne nose tako da, barem se uklopite. Da je svi nose, a ja ne nosim i uđem u dućan, ne mogu to zamisliti. Mislim da bi me svi gledali. Onda bi je barem radi toga obukla, stavila.“ (Nina, 18)

„A ne želim ni sebi prouzrokovati neugodu koja će doći od toga što će mene svi gledati ili što će mi, ne znam, neko krenuti srati zato što sam, opet kažem, anksiozna osoba i mene ta socijalna strana toga svega isto jako muči tako da je jednostavno lakše staviti masku nego...nego sve ostalo što bi moglo doći od toga da ti ne staviš masku.“ (Maša, 25)

Iz citata sugovornica se također zaključuje o nelagodi koja je povezana sa stigmom. Osim što se žele uklopiti, sugovornice ne žele biti stigmatizirane ukoliko ne poštuju pravila o prezentaciji sebe u javnosti koja su obvezom nošenja maske postala jednaka za sve. S druge strane, jedan od sugovornika dalje navodi kako mu nošenje maske dodaje jednu novu dimenziju njegovom identitetu jer na taj način osjeća ponos zbog svoje brige za drugoga:

„Nosim masku da me ljudi ne osude, ali i jer virujem da pomaže (...) Ja sam jednom i zaboravija staviti masku pa sam brže bolje stavlja rukav i ki metak van izletija do auta po masku, jebiga, desilo se, zaboravija. I vratim se s maskom i ponosno idem kroz dućan...“ (Šime, 60).

Svi su se sugovornici, pa čak i sugovornica koja je bila najglasnija u neslaganju s obvezom nošenja maske, složili da je ipak odlučite nositi jer je tako lakše i jer ne žele osudu u obliku prijekih pogleda ili šaputanja iza leđa. To dovodi do zaključka da nitko od sugovornika nije antimasker. Ne žele biti baš „*onaj jedan pametnjaković*“ koji ne želi činiti nešto što je polako, ali sigurno postalo društveno prihvatljivo. Oko nošenja maski stvoren je konsenzus poštivanja pravila i normi kako bi se izbjegla javna sramota, a ljudi na to pristaju pod grupnim pritiskom. Takvo pristajanje se naziva konformizam i može se smatrati očitim društvenim rješenjem za novonastalu situaciju, prepunu neizvjesnosti, s kojom se društvo u doba korona krize susreće. Ne samo u teoriji, već i u praksi, znanstvenici su pokazali i kako se ljudi odlučuju prikloniti mišljenju većine čak i kada su svjesni da je ono pogrešno (Spears Zollman, 2010). To čine jer je utjecaj grupe toliko jak da strah od izolacije nekonformista prevlada te bilo kakva individualna eskapada postaje nemoguća (Bernheim, 1994). Stvorilo se ozračje u kojem se uz pomoć medija preko relevantnih osoba, u prvom redu liječnika i znanstvenika,

slala poruka „svi to rade“ jer je jedino to ponašanje prihvatljivo i zato moramo „biti i ostati odgovorni“ (Holy, 2021). Ukratko, bolje je staviti masku i time se priključiti većini, nego doživjeti neku vrstu socijalne neugode. Sugovornici/ce u provedenom intervjuu tako pokazuju značajke iz kojih se zaključuje kako nošenje maske međuostalim simbolizira prihvaćanje odredbi i pravila. Maske predstavljaju želju sugovornika/ca da se poštivanjem norme njezinog nošenja što lakše i brže uklope u društvo. Štoviše, neki od njih doživljavaju maske kao pravilo koje se mora poštovati poput bilo kojeg drugog propisa:

„Definitivno da! Ka i sve drugo. Kako god je zakonodavac donija da moramo voziti desnom stranom, jel, zašto ne vozimo livom!? Imaju prometna pravila koja kažu na znaku STOP stani! I na znaku STOP stajemo... Kao i onaj koji prekorači brzinu pa umisto 50 vozi 100...to su neodgovorni pojedinci.“ (Šime, 60)

Može se zaključiti kako je nošenje maske postalo simbol društvene norme koja se mora poštovati ukoliko se želi izbjeći društvena osuda. Zato se uglavnom odlučuje za, a ne protiv nošenja maske, a bilo kakvo nepoštivanje tog novog pravila sugovornici smatraju „neodgovornim“ i „pojedinačnim“. Dakako, treba imati na umu da su motivi nošenja maske mnogo raznolikiji i ne mogu se svesti isključivo na konformizam.

6.2. Društvena netrpeljivost

Društvene su grupe, ranije spomenute u teorijskom pregledu, česti predmet rasprave u novonastaloj pandemijskoj situaciji. Tko je antimasker, tko antivakser, a tko su njihove suprotnosti? Na temelju čega se takve etikete uopće daju nekome? Svjedoci smo tome kako su se članovi društva počeli smještati u određene kategorije koje jedne uključuju, a druge isključuju. Većina intervjuiranih sugovornika jasno su pokazivali kako im „nije jasno“ ponašanje onih drugih te su imali tendencije pripisivati im izrazito negativne osobine:

„Ja mislim da se trebaju nositi maske. Ne razumijem zašto neko ne želi nositi masku!? Zato jer se MOŽE zaraziti, mislim, može i druge. Ona je potrebna. Ovi što ne žele, trebali bi.“ (Nina 18)

„Ja mislim sve najgore! Ljudi koji ne razmišljaju ni o sebi ni o drugome. I kojih nije briga. Ja ih smatram za ljude koji se inate trenutku u kojem se nalazimo, a nalazimo se u jednom strašnom vrtlogu. U jednom beznađu i umisto da svi pridonesemo da se što prije riješimo toga...jer ne znam jesu li oni svjesni da tim ne nošenjem maske oni opterećuju

zdravstveni sustav, da državu bacaju u trošak, škode proračunu, osiromašuju vlastitu državu, da oni rade...“ (Šime, 60)

Četvero od pet intervjuiranih jasno ističu kako oni nose masku, identificiraju se s ostalim članovima, uvjetno rečeno, skupine koja poštuje pravila, pripisuju sebi i sebi sličnima pozitivne karakteristike:

„A to su ljudi koji, ono, zapravo paze! Koji strogo vode računa i o sebi i o drugima (...) I sad da kažu opet da maska ne štiti ja bi je nosija jer zdrav razum i logika mi govore da je to komad nečega koji nečemu služi.“ (Šime, 60)

„Ali...nije...ali, ako nosiš masku to ti ništa ne može napraviti. To nije ništa loše, jel me kužiš?! Nego ćeš samo, ajmo reć, bolje napraviti, nećeš zaraziti ni sebe ni druge. Niko te ne tjera na nešto loše, ako me razumiješ.“ (Nina, 18)

Iz gore navedenih citata jasno se vidi da su se sugovornici opredijelili za određeno mišljenje, grupu ili „tabor“. Iako nigdje nije jasno definirano ni ime ni vodstvo grupe kao ni njezina pravila, kao da se prešutno dogovorilo tko gdje spada. Na to misli Turner (1991) kada kaže da članovi grupe prihvaćaju norme i grupno određena pravila kako se ne bi narušila grupna kohezija i jedinstvo članova. Zanimljivo je i kako se stvara kolektivno mišljenje o „drugima“ koji nisu članovi „naše“ grupe te kako se prema njima stvara negativan stav, često temeljen ne na stvarnim karakteristikama, već na percepciji i pretpostavci koje su iskomunicirane između samih članova grupe (Sherif i dr., 1961). Neki od intervjuiranih su iskazivali želju i da fizički naude neistomišljenicima. Zanimljivo, takav stav pokazali su najmlađi i najstariji sugovornik:

„Eto, zato što smo nekidan, primjer, čekamo za vaditi krv u laboratoriji i našla se jedna dama koja je stavila masku, ali ispod brade i cilo vrime priča na mobitel, govori, prska, jedina ona ne nosi. Svih nas 14 nosi, jedina ona ne. Meni su se bili živci digli da bi je uzeja za kosu, ali nema kose, ukratko je ošišana. Da je bila malo duža uzeja bi je za kosu i izbacija van (...) Ja je gledam kao na bahatu, oholu osobu, ne znam kakvu bi rič još moga iskoristiti. Sve što si ti rekla i još bi se moglo nadodati jer tu čak i za sociologe, psihologe ili psihijatru ima materijala da se pozabave!“ (Šime, 60).

„Pa ja bi ih najradije pljesnuo dok ne kažu da će ih opet vratiti. Ja bi masku i dalje nosio.“ (Luka, 10)

Jedna od sugovornica imala je slično, doduše, manje agresivno mišljenje o „onima koji ne nose masku“. Dijeli osuđivanje koje su iskazali ostali sugovornici, ali ističe kako „bi nekako da oni moraju platiti kaznu“. Iako neki sugovornici i sami ističu kako im maska „smeta“ i kako im je „iritantna“, imaju negativan stav prema antimaskerima ili onima koji iz

bilo kojeg drugog razloga ne pristaju na nošenje zaštitne maske. Samo je jedan sugovornik od svih intervjuiranih istaknuo da se u potpunosti naviknuo na masku, a samo je jedna sugovornica imala razumijevanja za ostale koji ne dijele isto mišljenje s njom:

„Mislim, znam da ima ljudi koji su protiv toga ja nisam ni za ni protiv. Ja sam u sredini. Ja razumijem i jedne i druge. Razumijem protivnike maski, razumijem i ove koji su full full full za. Zato što, pretpostavljam da je to zato što ili imaju nekog ko je obolio od korone pa umro ili zato što su jako lošeg zdravlja ili zato što imaju doma nekoga ko je isto tako lošeg zdravlja. Njih stvarno razumijem. Oni žele zaštititi sebe. Taj dio, onako, poštujem i razumijem i zbog tog razloga ću i ja nositi masku i preko nosa i sve te neke stvari. Onako, čisto kao znak poštovanja, bez obzira šta ja mislim. S druge strane, opet razumijem i tu drugu stranu koja je protiv svega toga. Onako, to su sve osobne slobode, blablabla. Mogu razumjeti tu stranu, stvarno mogu, zato što mislim da svi, onako, psihički već pucamo je svima već jako dosta ovoga svega.“ (Maša, 25)

Razlog njezinog razumijevanja može se pronaći u činjenici da sama sebe nije svrstala u niti jednu grupu. Ona je „u sredini“, pronalazi objašnjenje za različite stavove i uvažava ih. Iz svega navedenoga jasno se vidi kako su sugovornici promaskeri: suglasni su oko toga da se pravila moraju poštovati, dakle, maske se moraju nositi. S tim da valja naglasiti da se samo jedna sugovornica blago identificira s antimaskerima, ali istovremeno naglašava da podržava i razumije druge. Ovdje pojam identiteta može poslužiti za shvaćanje zašto je tomu tako. Teorija socijalnog identiteta objašnjava zašto pojedinci imaju tendenciju da se pridruže određenoj skupini, a teorija političke tolerancije zašto neki od članova ne toleriraju svoje političke neprijatelje. Razlog je naizgled jednostavan: jaka pozitivna identifikacija sa svojom grupom stvara negativnu percepciju spram ostalih grupa, a time u svezi i stoji drugačije političko opredjeljenje. Sama pripadnost nekoj od grupa nije odrednica netrpeljivog ponašanja, već koliko su članovi te grupe solidarizirani jedni s drugima (Gibson i Gouws, 2000). Istraživanje provedeno u Južnoafričkoj Republici pokazalo je kako navedena teorija funkcionira u praksi (ibid.) Naime, spomenuta zemlja obilježena je dubokim političkim podjelama koje dugi niz godina sprječavaju konsolidaciju građana i demokratizaciju političkog sistema. K tomu, nepremostivi politički jaz stvara snažnu identifikaciju s članovima vlastite grupe, dok istovremeno raste i animozitet prema drugim grupama. Pojednostavljeno, u takvom okruženju postoje samo prijatelji i neprijatelji, oni koji su s „nama“ i oni koji su protiv „nas“. Rezultati istraživanja pokazali su kako jaka identifikacija s pripadajućom grupom vodi do netolerancije prema oponentnim grupacijama, a u južnoafričkom kontekstu i do ksenofobije. Ono što je puno teže utvrditi jest što je uzrok, a što

posljedica, odnosno, nastaje li grupa zbog netrpeljivosti prema drugima ili je netrpeljivost posljedica grupnog djelovanja. Vrlo je izvjesniji ovaj drugi scenarij u kojem do udruživanja dolazi jer pojedinci nemaju dovoljno hrabrosti niti mogućnosti da na bilo koji način izraze svoje političko mišljenje i boje se svojih političkih „neprijatelja“. I konačno, istraživanje je pokazalo kako je netrpeljivost društveni proces, a ne, primjerice, stvar psihologije pojedinca (Gibson i Gouws, 2000).

Kako povezati društvene norme i pravila s netrpeljivošću? Kao što je spomenuto ranije, norme, pravila, kodeksi su glavna odrednica grupnog života. Oni se najčešće prešutno dogovaraju, a njihovim kršenjem pojedinac biva kažnjen uglavnom neformalno, osudom, prijekim pogledom, izolacijom (Bicchieri, 2006). Članovi pripadajuće grupe nerijetko formiraju neprijateljski stav prema ostalima koji ne dijele njihovo mišljenje, dok istovremeno grade čvrste veze s članovima vlastite grupe. U društvu se stvara ozračje dubokih podjela kakvima smo svjedoci u ovo krizno pandemijsko vrijeme i to ne samo u hrvatskom društvu, nego i u ostatku Europe i svijeta. To se dalo iščitati i iz citata sugovornika/ca koji čvrsto stoje uz mišljenje da je nošenje maske pravilo koje se mora poštovati. Većina ne razumije one koji ne poštuju pravila kao i oni, smatraju da nemaju opravdan razlog za to, uz iznimku samo jedne sugovornice koja navodi da razumije obje strane. Nemaju pozitivno mišljenje o onima koji ne nose masku, niti su im važni razlozi zbog kojih ne žele poštovati pravila. Antimaskere vide kao ugrozu u društvu te se većina sugovornika slaže da trebaju zakonski odgovarati za to.

6.3. Maska kao reakcija na represiju

Ovo istraživanje također je pokazalo kompleksnost podjela koje su nastale u društvu s obzirom na nošenje zaštitne maske. Razlikovanje između onih koji su za masku i protiv nje, nema potrebnu slojevitost kojom bi se bolje razumjelo značenje maski u društvu. No, zbog lakšeg shvaćanja novih grupacija može se govoriti o onima koji su za i onima koji su protiv nošenja maske. I tu valja istaknuti kako su grupe izrazito raznolike sa širokim spektrom svojih članova. Istraživanje koje su proveli Ančić i Cepić (2021) zorno predočuje koliko je raznovrsna antimaskerska frakcija u kojoj se mogu naći kako niskoobrazovani tako i visokoobrazovani, oni koji vjeruju da bolest ne postoji kao i znanstvenici i stručne osobe. Međutim, jedna zanimljivost usko vezana za hrvatski kontekst jest gospodarsko-ekonomska slika koja u trenutnoj krizi ne izgleda dobro. U takvom društvu, u kojem je pitanje egzistencije ponovno došlo u prvi plan, javlja se nesigurnost koja se samo nadovezuje na

ranije općenito nepovjerenje hrvatskog stanovništva u institucije. Tako jedna sugovornica ističe:

„Odrasla sam, što bi možda bilo bitno za ovo, odrasla sam možda ne na toliko ortodoksan način. Znači, nemam tatu i on je smješten u jednoj instituciji. Tako da je nas kao obitelj sustav dosta gazio. Zbog toga, primarno nemam povjerenja u sustav, nemam uopće povjerenje prema sustavu. To je ono važno što moram reći za ovu temu (...) Znači, svi govore ovo je demokracija i da ti imaš slobodu. Ti nemaš slobodu! Ti nemaš nikakvu slobodu(...) Kažem ti, kontrole su uvijek provodile samo na drugačiji način...Kužiš, oni nametnu tebi, a kad je demokracija oni natjeraju tebe da ti misliš da ti je zaista želiš nešto i da ti misliš da je to tvoja slobodna volja, a zapravo je nešto što je tebi opet nametnuto samo na drugačiji način, finiji. Tako da, ovo tu ograničava naša prava i slobode samo zato što mi nismo naučili, mi nismo naučeni da mi vikendima ne izlazimo, mi nismo naučili da moramo nositi maske u zatvorenom, mi nismo naučeni na ništa od ovoga i zato se ograničavaju naša prava i slobode...“ (Maša, 25)

Kod sugovornice se jasno vidi poveznica između onoga što Ančić i Cepić (2021) spominju, a to je nepovjerenje u institucije i antimaskerske tendencije te mišljenje da država represivnim politikama nameće svoju volju. Iako sama sugovornica nekoliko puta u intervjuu naglašava kako se ne želi svrstati u nikakvu grupu jer nije ni za ni protiv maski, svojim stavovima implicira na ljutnju i ogorčenost pravilima koja joj se, kako kaže, „nameću“. Sama navodi da je bitno za razgovor spomenuti kako je nju i njezinu obitelj sustav zakidao i kako je zbog tog izgubila povjerenje u njega. Zabrinuta je i zbog zaposlenja jer „nije radila sezonu“, a smatra i kako su „joj ukrali najljepše doba“, odnosno, posljednju godinu faksa. Sve to skupa navodi je da ne vjeruje struci i nadležnima za rješavanje trenutne krize, ali ni u jednom trenutku se ne identificira kao antimasker ili antivakser. Ističe kako nema dovoljno saznanja o cijeloj situaciji, ali i da je to nemoguće te da je plaši kako su ljudi tako brzo prihvatili sve mjere „pod normalno“:

„Drugo što mi je čudno bilo je to što su se ljudi lako i brzo naviknuli na to. Meni cijelo vrijeme prolazi kroz glavu, pa da sam ja ovo vidjela prije dvije godine, pa pala bi u nesvijest, a sada sve prihvaćam, sve prihvaćam...“ (Maša, 25)

Ovakvo brzo prihvaćanje pravila u novonastalim okolnostima se može objasniti i ranije spomenutim konformizmom jer se moderno društvo po prvi puta suočilo s pandemijom globalnih razmjera što mu ne ostavlja dovoljno vremena ni sredstava za razmišljanje, već samo pristajanje na ponašanje koje se od njega očekuje. Još jedan čimbenik dolazi u vezu s normalizacijom mjera poput nošenja maske, a to je nerealnost situacije. Svi su se sugovornici

složili da nisu mogli shvatiti što se oko njih događa za vrijeme širenja pandemije i da ih je cjelokupna atmosfera podsjećala na „film strave i užasa“:

„Te, pa gotovo, filmske scene, jedan Bergamo, pa Španjolska, pa ljudi koji su prošli koronu pa njihove priče.“ (Šime, 60)

„Pa onako, osjećala sam se kao da sam u filmu strave i užasa. Ko da sam u nekom...to je doslovno ta neka atmosfera, onako... i nakon nekog vremena...kužiš, to je bio tek početak, tek početak, to što vidiš ljude svi sa maskama. Doslovno, vidiš nešto što inače samo vidiš u filmovima ili na vijestima ili u Kini.“ (Maša, 25)

Sljedeći čimbenik kojeg sugovornici ističu jest strah. On je toliko sveprisutan i važan te najbolje opisuje trenutno stanje. Također bi se mogao smatrati sredstvom kojim se utječe na ponašanje i djelovanje u jednoj neizvjesnoj situaciji kao što je ova pandemijska. Sadržaj koji se plasira u medijima, i to najviše od strane alternativnih izvora kao što su društvene mreže, pokazao se glavnim faktorom pogoršavanja mentalnog zdravlja stanovništva diljem svijeta (Su i dr., 2021).

Do sličnih se rezultata došlo i u ovom istraživanju. Svi su sugovornici ponavljali da se boje jer ih sve što „vide na televiziji“, „Faceu“ ili „pročitaju u novinama“ jako plaši. Jedina razlika među intervjuiranima je bila u tome koje medije prate. Naime, stariji sugovornik (60) navodi kako redovito kupuje „novinsku štampu“, kako „sluša radio“ i „gleda televiziju“. Nema aktivan profil ni na jednoj društvenoj mreži niti se koristi računalom ili pametnim telefonom. Sam kaže kako je jako dobro informiran o situaciji, prati sve dnevne izvještaje o broju preminulih, upoznat je i sa svjetskom i s domaćom pandemijskom slikom te slikovito i s mnogo detalja opisuje kakve sve vrste strahova kod njega izaziva pandemija virusa:

„Jednostavno taj život u strahu. U odnosu na prije pandemije prisutan je strah, strah od zaraze vlastitog sebe, svojih najbližih i strah od viđenog na TV-u, te, pa gotovo, filmske scene, jedan Bergamo, pa Španjolska, pa ljudi koji su prošli koronu pa njihove priče. Sve to skupa djeluje na čovika (...) Ne samo od bolesti, tu je strah od ekonomskih posljedica, od koječega, na kraju krajeva strah od toga i da ostaneš živ, kakve će posljedice biti od toga. To je strah iz kojeg proizlazi nekoliko pravaca, nekoliko vidova strahova... To je temelj. A iz toga straha, kao iz jedne matične stanice umnaža se više njih, postoji jedan, ajmo ga nazvati, matični strah iz kojeg se legu ostali strahovi.“ (Šime, 60)

S druge strane, mlađi sugovornici (10, 13, 18) redom navode društvene mreže kao glavni izvor informacija i to TikTok i YouTube. Oni ne gledaju televiziju niti prate vijesti

koje dolaze iz sličnih izvora, već informacije dobivaju od tzv. influencera sa spomenutih društvenih mreža gdje svakako dominiraju YouTuberi. Sugovornica koja bi se po dobi mogla svrstati u sredinu (25), kao primarni izvor navodi društvenu mrežu Facebook, ali i jedina navodi da je primijetila kako joj praćenje sadržaja vezanog uz pandemiju narušava psihičko zdravlje te se, iako razumije da to nije dobro, trudi zaobilaziti takav sadržaj:

„Možda sam malo otišla od pitanja, ali stvar je što ima toliko informacija i ja ti znam da ovo možda nije baš najpametnija stvar od mene, ali trudim se maknuti od toga koliko god mogu jer ne znam di će ovo sve dovesti. Samo znam da ima loš utjecaj na moje psihičko zdravlje jer ne mogu ništa napraviti. Toliko sam razmišljala o tome svemu. Nekako, ima toliko informacija i ne možeš ti razaznati koji su informacije točne, a koje ne.“ (Maša, 25)

Sugovornica je posvijestila ulogu medija u širenju straha i, iako je svjesna da ne može u potpunosti biti neinformirana o događajima vezanim uz pandemiju, namjerno izbjegava vijesti i ostale informacije koje se tiču trenutne situacije. Iz razgovora se utvrdilo kako bez obzira na to iz kojeg izvora vijesti pristizale (alternativni poput društvenih mreža ili konvencionalni), sugovornici ih percipiraju kao negativne te takve da u njima bude osjećaje straha i nelagode.

Pomno izabrane riječi, način na koji se prenosi poruka, namjerno stavljanje naglaska na neke događaje, a istovremeno izbjegavanje drugih samo su neke od metoda kojima se, prema Holy (2021), nastoji manipulirati javnost u trenutnoj situaciji. Valja naglasiti kako mediji nisu homogeni u prenošenju informacija te kako senzacionalizmu pa čak i stvaranju lažnih vijesti, najviše pridonose alternativni izvori, najčešće na društvenim mrežama (Holt i dr., 2019). Takvi se primjeri mogu pronaći u medijima diljem svijeta. Štoviše, istraživanje baza podataka o medijskom praćenju trenutne zdravstvene krize uzrokovane virusom COVID-19 pokazuje kako je širenje straha globalni trend koji nije zaobišao ni jedno društvo pa tako ni hrvatsko. Ukratko, pesimističan ton, frustracija, oprez i nada u bolje sutra glavne su odrednice ovakve medijske manipulacije (Nwakpoke Ogbodo i dr., 2020). Tu se opet mora pozvati na teoriju uokvirivanja prema kojoj mediji sami kreiraju, takozvane, okvire unutar kojih interpretiraju informacije, a istraživanje (ibid.) pokazuje kako se medijska interpretacija plasirana u javnost podudara s interpretacijom koju javnost stvori o nekoj pojavi. Dakle, ono što mediji pišu, o čemu govore, s čime „hrane“ publiku nailazi na prihvaćanje od strane te publike i mišljenje medija postaje mišljenje javnosti. Medijsko, a valja nadodati sukladno tome i političko zastrašivanje, nije ništa novo, naprotiv, postoji od kad je medija i politike,

jedino što se mijenja jest njegov sadržaj i način. U suvremenom medijskom izvještavanju postala je uobičajena praksa da se vijest što više suzi, odnosno, da joj se oduzme sav mogući kontekst i dodatne informacije koje su nužne da se ona pravovaljano prenese. Umjesto toga, naglašava se dramatičan moment nekog događaja kao i gotovo arhetipski motivi stvarnih svjedoka nekog događaja ili konkretnog vokabulara koji se pri izvještavanju koristi (Altheide, 1997). Još jedan faktor koji se ne smije zanemariti jest elektronika medija kao i brzina širenja informacija i njihova dostupnost (ibid.) što uvelike olakšava manipulaciju, a time i kontrolu i nametanje samovolje vlada diljem svijeta.

Sugovornici i sugovornice u intervjuima nisu smatrali ulogu medija važnom pri oblikovanju značenja maske. Medije, točnije lažne informacije koje su nastale u medijskom prostoru glede pandemije općenito, su dovodili u vezu s osjećajem straha i izazivanjem stresa, a govora o utjecaju medija na formiranje simbolike maske nije bilo.

6.4. Maska kao statusni simbol

Još jedan od zanimljivih uvida do kojeg se u istraživanju došlo jest to kako maske mogu simbolizirati status. Naime, budući da su maske postale dio svakodnevice sugovornici su ih počeli doživljavati poput odjeće, kao „čarape“ ili „majicu“ te su im, shodno tome, počeli pridavati određeni značaj i to onaj simbolički. Tako sugovornici navode:

„E ona mi je postala kao čarape koje ujutro obuvam, tako i maska kada krećem negdi i moram je staviti.“ (Šime, 60)

„Pa, zašto...zato što...zašto si idem kupiti slatku majicu? Treba mi, ne mogu bez majice ići van zato što bi to bilo društveno neprihvatljivo tako je sad društveno neprihvatljivo ući negdje bez maske (...) Isto kao što nećeš otići negdje bez gaća, bez majice tako nećeš nigdje otići ni bez maske.“ (Maša, 25).

„...njima je bitno kako izgleda da se proda, a to što je kvalitetna ko kineske čarape koje se raspadnu za 5 dana...bitno je! (Luka, 10)

Evidentno je da su sugovornici uspoređivali masku s odjevnim predmetom upravo zbog učestalosti njezinog korištenja. Iz tog razloga postavilo im se pitanje važnosti koju pridaju izgledu ili vrsti maske te su, iako su ranije u intervjuima navodili da im uopće nije važno kako maska izgleda, ipak kasnije u svojim odgovorima izrazili kako pridaju pažnju izgledu maske te troše izvjesne resurse poput novca i vremena kako bi izabrali masku koja im

se sviđa. Neki su izrazili žaljenje što nemaju više novca da si priušte „bolju“ masku čime impliciraju da postoje one koje nose ljudi s boljim financijskim prilikama. Jedan sugovornik otvoreno kaže kako je maska postala statusni simbol, dok mlađa sugovornica također implicitno govori o različitim statusima i nošenju maske :

„To ti je kao auto. Onaj koji nosi masku s filterom, on vozi audiya. Onaj koji nosi kiruršku, on vozi nekoga Seata ili Daciju...znači govori mi. Mada ima i onih koji imaju, stvarno imaju, a nose neku bezveze. Ali uglavnom, onaj koji se ističe maskom, taj se ističe i po odjeći, obući, autu...ta maska je njegov statusni simbol.“ (Šime, 60)

„Mislim da se s maskom isto možeš praviti važan. Npr. bogati kupuju skupe Swarovski maske, a ovi u Africi ne mogu sebi priuštiti nikakve. I umjesto da bogati kupe pa doniraju, primjer, oni se prave važni. To je kao auto, kao roba postalo...to je sad najpopularnije jer je korona. Maska, mislim. Iako ne bi tako smilo biti. Ja kad vidim masku prvo što pomislim je bolest, nešto negativno. Ne sad, „vidi kako je super ova maska“ ili „woow, kako ovaj ima para.“ (Mirta, 13).

Dakle, zaključak koji se iz rečenog može izvući jest da je maska postala komad odjeće što znači da valja istražiti kako odjeća i njezino korištenje može biti pokazatelj statusa i klasne pripadnosti. Kako navodi sam Goffman (1951) status i pripadajuća mu uloga su uvijek bili povezani s načinima na koje se oni prezentiraju u javnosti. Tu je uloga statusnih simbola, dakako, najvažnija. Oni se moraju razlikovati od kolektivnih simbola koji združuju različite grupe u jedno pokazujući kako nema razlike među njima. Bit statusnih simbola je upravo u tome da se neke skupine odvoje od drugih, u prvom redu kroz svoje predstavljanje publici. Odjeća, kao jedan od instrumenata kojim se ljudska vanjšina upravlja, ima pri tom najvažniju ulogu. Ona prenosi poruku, jasno pokazujući nečiji status. K tome, što rjeđi komad odjeće, to je on dragocjeniji, što je manje primjeraka koji su dostupni, to je komad vrijedniji i više govori o klasi kojoj pojedinac pripada. To Goffman (1951) opisuje kao rijetkost koja može biti prirodna, jer u prirodi jednostavno nema dostupnih resursa pomoću kojih se proizvod može ponovno izraditi, ili pak umjetna, gdje se namjerno proizvode ograničene količine nečega kako bi to bilo dostupno samo odabranima.

Kada je riječ o maskama, sugovornici su tvrdili da je time što je postala komad odjeće zapravo dobila ulogu statusnog simbola i da je važno kakvu masku netko ima. Postala je pomalo slična stigmati, ne u smislu da se poveže osobu koja ju nosi s bolesti (jer se ovdje promatra dimenzija koja ide onkraj primarne uloge maske), već da sam izgled maske bude faktor diskriminacije. Ponovno je tu nezaobilazan Goffman (1963) koji govori upravo o stigmati i njezinim različitim formama u društvu. Može se otići i korak dalje pa svaku vrstu

statusnog simbola poistovjetiti sa stigmom, samo što u ovom slučaju nedostatak tog simbola statusa stvara stigmatu za one koji si iz bilo kojeg razloga njega ne mogu priuštiti. Tako jedna mlađa sugovornica navodi kako je željela kupiti određenu vrstu maske kako bi izbjegla rujanje vršnjaka u školi, ali i navodi specifične marke maski koje ostala djeca nose:

„Pa ja sam rekla da sam imala tu na medvjediće, a u školi ti se neko može rugati da si djetinjast. To nisam nikako željela. Nisam tila da neko misli da sam ja neka beba što nosi masku na medvjediće. To je previše dječje. Onda, znaju još nositi maske na Adidas i Nike.“
(Mirta, 13)

Tu se jasno vidi kako postoji moment diskriminacije s obzirom na to kakvu masku netko nosi, no ova konstatacija bi se mogla ograničiti na, recimo, adolescente zbog osjetljivosti faze odrastanja u kojoj predmetom poruge i stigmatiziranja može postati bilo što. No, ne može se zanemariti činjenica da su sugovornici primijetili kako postoje „bolje“ i „gore“, „skuplje“ i „jeftinije“, „kineske“ i „Swarovski“ maske i da one mogu reći nešto o ljudima koje ih nose. Tu se isto tako može pozvati i na Bourdieua po uzoru na kojeg bi mogli govoriti o nekim vrstama kapitala koje „nositelji“ maski posjeduju. Tako je jedan sugovornik istaknuo:

„Ne, ne! Nije baš jer po meni imaš ljudi koji su obrazovani i ne žele se isticati, odskakati. Dok, ovi se žele istaknuti u svemu pa i u toj maski. Nije to isključivo, ima i jednih i drugih. Ali slučaj je takav da neko ko ima, razmišlja „vidiš kakvu kuću ja imam, vikendicu, vidiš kakvu ja masku imam“ Onaj obrazovani se ne želi u ničemu pa ni u tome isticati. Nije mu bitno da to bude najbolja maska. Ja ovo govorim za kontekst Hrvatske, dok za vani, za Zapad to ne mogu reći. Oni imaju drugačiju kulturu, drugačiji način života. Mi smo još uvijek Balkanci, zapravo. Još uvijek sve gledamo kroz statusne simbole. Ja ću biti gladan i žedan, ali oću voziti auto od 50 iljada eura, nek onaj drugi crkne od zavisti.“ (Šime, 60)

Prevedeno na jezik sociologa, sugovornik želi reći kako u kontekstu hrvatskog društva postoje razlike vezane uz ekonomski i kulturni kapital kojeg neki pojedinci posjeduju. Prema Bourdieu (2011 [1984]) ekonomski kapital označava materijalna dobra bilo u novcu, bilo u posjedu, koje pojedinac stekne, a kulturni se dalje grana na utjelovljeni, objektivirani i institucionalizirani. Utjelovljeni se, znakovito, odnosi na ono što postaje dio pojedinca kroz socijalizaciju i obrazovanje kao što je ukus u kulturnim sadržajima. Objektivirani se odnosi na materijalna dobra koja netko posjeduje, poput umjetnina, glazbe ili literature. Institucionalizirani kapital se odnosi na stečene titule i stupnjeve obrazovanja putem zakonski uređenih načina vrednovanja (Bourdieu, 2011 [1984]). Ono što povezuje nabrojene vrste kapitala jest to što mogu biti pokazatelj nečijeg položaja na društvenoj ljestvici, ovisno o tome

u kakvom su međuodnosu. Oni koji imaju puno ekonomskog kapitala mogu sebi priuštiti rijetke predmete koji su oznaka klase kojoj pripadaju. Dok s druge strane oni višeg kulturnog, ali nižeg ekonomskog kapitala ne mogu (i ne žele) posjedovati takve skupocjene predmete jer na taj način oblikuju svoju distinkciju od bogatih. Kada se navedeno dovede u vezu sa zaštitnim maskama, kako sugovornik od ranije zaključuje, oni s više kulturnog, a manje ekonomskog kapitala, ne žele kupovati skupocjene maske, jer uviđaju kako je bespotrebno trošiti sredstva na nešto čija primarna funkcija mora biti da zaštiti od bolesti, a ne da pokazuje društveni položaj.

Zaključno, sugovornici su uvidjeli kako maska može biti pokazatelj nečijeg statusa. Također, zapazili su i ekstremne primjere gdje nekolicina iskače od većine: hollywoodske zvijezde koje nose maske optočene draguljima i, s druge strane, siromašno afričko stanovništvo koje nema toliko novca koliko je potrebno da bi kupili običnu kiruršku masku.

6.5. Maska kao sredstvo izražavanja različitih interesa

Prije pandemije sugovornici su masku dovodili u vezu isključivo s medicinskim okruženjem, točnije, prva asocijacija na spomen maske bili su bolnica i doktori:

„Prije COVIDa su samo, npr., doktori nosili masku...ja kad sam bio mali smo se igrali s maskom ako bi ju nam doktor dao.“ (Luka, 10)

„Na kirurgiju. Zato se i zove kirurška maska, podsća me na to. Mada, dok sam bija u bolnici ritko bi je i viđa. Ipak, podsća me na kirurški stol, operacionu salu, a od epidemije me podsća upravo na ovo što je sada. Sada je sve izgubilo značaj, više ništa nije važno ni rakovi, karcinomi...samo pandemija.“ (Šime, 60)

No, u provedenim intervjuima utvrđeno je da je u novonastalim okolnostima zaštitna maska dobila novo značenje: kao nešto negativno i opasno, kao izraz konformizma, društvene podjele, kao statusni simbol itd. Ukratko, maska je postala svojevrsno sredstvo izražavanja različitih aspekata identiteta. Mahom mlađi sugovornici su navodili primjere kako su se društvene mreže pametno iskoristile kao dobra platforma za prodaju zanimljivih i kreativnih maski, ali su također opisivali i svoja iskustva izrade maski koja su im uljepšala dane u izolaciji i služila kao sredstvo razvijanja kreativnosti:

„Da, da. Imaš njih koji ti kao naprave svoj merch i kao dio tog mercha su počeli maske kreirati (...) Sad se može bilo di kupiti, onda dizajneri imaju svoje maske, Youtuberi

koji imaju merch oni kreiraju svoje maske (...) Stave npr. svoj logo, ovaj jedan ima zlatnog dabra na maski jer je to njegov zaštitni znak.“ (Luka, 10)

„Volim crtati (...) Znala sam u časopisu naći prije kao neke haljine pa sam znala i njih raditi. Samo sam htjela napraviti nešto svoje, a maska je bila dobra jer su je svi počeli nositi. Dobro je što mogu uzeti masku na nešto što vole, na neki bend ili tako nešto. Tad ti ta maska postane, onako...čak i draža.“ (Nina, 18)

Mlađi sugovornici su se složili u tome da maska može poslužiti kao sredstvo izražavanja kreativnosti i da se na taj način negativne konotacije pripisane maski zbog pandemije virusa nekako ponište te ona dobije novo, pozitivnije značenje. Navode i da je zabavno kada neko ima logo na maski i da ljudi, primjerice, često nose masku s logom najdražeg nogometnog kluba jer time žele poslati određenu poruku, a maska je trenutno najbolji mediji za to. Neki sugovornici vuku paralelu s politikom pa su primijetili kako se na maskama često zna naći i logo stranke kojoj netko pripada ili je njezin simpatizer. I dok neki nemaju „ništa protiv toga“ drugi kategorički odbijaju ideju da se politički ili bilo koji drugi stav izražava putem maske:

„To je isticanje, isticanje neke pripadnosti svoje kroz masku što je po meni apsurdno! Mislim da bolest ne poznaje ni Dinamo ni Hajduka niti ijednu od ovih stranki.“ (Šime, 60)

Jedna sugovornica ističe kako primjećuje kakve maske nose ljudi oko nje, posebice ako su upečatljive ili prenose neku poruku. Isto tako, i sama je sklona nošenju onih maski koje, na neki način, odražavaju njezine interese:

„Pa, recimo, [REDACTED] ti je imao mosaZadar masku, kao Zadar masku, mislim da je imo Barcelona masku, a to je, mislim, postao način izražavanja svojih stavova „ajmo masku staviti“. Ja volim stripove i pse pa imam dvije maske na to. A tu ćeš ti kao iskazivati svoje interese. Evo primjera: moja prijateljica ti radi na radiologiji u Rijeci i cijela njezina godina mislim, nema ih puno, 10,15, ti je napravila masku sa, onako, sa znakićem za radiologiju, onaj znak opasnosti, je li, ono, ona crna maska sa tim znakom za radiologiju. Mislim da je nama to u prirodi, kužiš, od svega napraviti nešto i napraviti neki, a mislim, simbol, simbol. Simbol da nam bude bar malo zabavnije jer ja mislim da mi pričamo o tome svaki dan pa ja i ti evo vidiš...kakvu sam masku našla pa mi slikaš kakvu si masku našla zato što je to sad postalo dio naše svakodnevice i neće toliko brzo ni otići, na kraju krajeva (...) ali onako ako ti je ona tu, zašto ne birati ili dizajnirati ako ti zabavnije tako, ako se ti osjećaš bolje, ako si ti uzbuđen ko kad kupuješ novu majicu, nešto novo. Zašto ne!“ (Maša, 25).

Iz navedenih se primjera vidi kako su sugovornici dodali zaštitnoj maski jedno od značenja koje možda i nije bilo očito, a to je da je postala sredstvo izražavanja putem kojeg

se, osim kreativnosti, očitovala ljudska želja da se neugodna pandemijska zbilja barem nakratko prekine. No, zašto je tomu tako? Kreativnost je zapravo jedna vrsta samoizražavanja koja stvara osjećaj zadovoljstva i to pogotovo kod mlađih (Hisham, 2013). Nije stoga čudno što su i u ovom istraživanju upravo oni uočili potrebu da iskoriste masku na taj način. Zanimljiv je i društveni moment razmjene iskustava i znanja koje sugovornici spominju o tome gdje se može „*nabaviti*“ određena maska kao i biranje, dizajniranje pa čak i prodaja koji svjedoče u prilog tome da je zaštitna maska postala zanimljivi društveni fenomen, mnogo kompleksniji, nego što je to bio prije pandemije virusa.

7. Zaključak

Maska je nezaobilazan fenomen mnogih kultura i tradicija, kako u prošlosti tako i u suvremenom društvu. Njome su se kao fizičkim predmetom dominantno bavili antropolozi koji su bilježili načine na koje razne kulture u svojoj tradiciji masku rabe kao neizostavan rekvizit pri ritualima i ceremonijama. Zanimljivo je da je maska korištena kako bi se istaknula povezanost s pripadajućom grupom na način da su se ljudi maskirali u „one druge“ i tako pokazivali tko ne spada u njihovu zajednicu.

U sociologiji je maska razmatrana uglavnom kao metafora. Jedan od autora koji se povezuje sa spominjanjem maske u prenesenom značenju i koji se detaljnije bavio ovom tematikom je svakako Erving Goffman (2000 [1956]). On se maskom poslužio kako bi ilustrirao kako ljudi upravljaju svojim predstavljanjem pred drugima. Primjer za to može biti religijsko uvjerenje gdje se maska može promatrati kao rekvizit koji se koristi u samoprezentaciji. Tako muslimanke koje odluče nositi neko od pokrivala na svome tijelu, nerijetko nailaze na nerazumijevanje u nemuslimanskim zemljama, poput Francuske i SAD-a, ali ponekad i od strane vlastite zajednice ukoliko se odluče ne nositi neko pokrivalo. Tada postaju stigmatizirane kao i kineski studenti iz istraživanja na američkim sveučilištima (Ma i Zhan, 2020) gdje se utvrdilo kako je zbog stvorenog narativa o Kinezima kao krivcima za širenje virusa, nošenje zaštitne maske produbilo netrpeljivosti prema kineskim studentima.

Provedenim istraživanjem imalo se za cilj dobiti uvid u nova značenja koje je zaštitna maska dobila za vrijeme pandemije virusa COVID-19. Pokušala se istražiti nova dimenzija koja nadilazi njezinu prvotnu funkciju, a ta je da zaštiti od bolesti. Cilj je bio utvrditi postoji li odnos između društveno prihvatljivog ponašanja i maski te mogu li one, zbog svoje

sveprisutnosti, postati medij putem kojeg se prenose određene poruke. Nije se zanemarila ni statusna simbolika različitih vrsta maski, kao ni nastajanje podjela u hrvatskom društvu zbog uvođenja obveze nošenja zaštitne maske i pojave društvene nesnošljivosti onih koji imaju različito mišljenje o navedenoj obvezi.

Sugovornici se slažu da je jedan od glavnih motiva njihova nošenja maske strah od osude drugih. Većina vjeruje da maska štiti, no kada pokušaju dublje shvatiti razloge zbog kojih se odluče na nošenje maske, prevlada mišljenje da je „tako lakše“ i da ne žele da ih „drugi čudno gledaju“. Masku je shvaćena kao obveza koja se mora izvršavati posebno na, kako kaže Augé (2001 [1995]), „nemjestima“. Autobusni kolodvori, zračne luke ili trgovački centri pretvoreni su u glavno mjesto radnje na kojem se nošenjem maske vježbala poslušnost vlastima. Doznalo se i da je maska jedan od uzroka podjela u društvu jer se primjećuje formiranje dvaju tabora: oni koji su za i oni koji su protiv maske. Tako se doznalo da sugovornici teško shvaćaju i uvažavaju tuđa mišljenja glede nošenja maske i to većinom tako da ne mogu shvatiti zašto je netko odbija nositi. Evidentno je i da je maska za neke postala simbolom represije jer se na nju više ne može gledati kao i ranije kad je za sugovornike i sugovornice imala više jednodimenzionalno značenje. Tom novom značenju može se pridodati i dovitljivost mnogih koji su masku iskoristili kao sredstvo izražavanja bilo u političke svrhe, bilo na način koji govori o njihovoj osobnosti i kreativnosti. Ne smiju se zanemariti ni statusne razlike koje su se iskristalizirale kao jedan zanimljiv nalaz. Uočeno je da se i maskom može izraziti nečije bogatstvo, kao i mogućnost da se klasno pozicionira s obzirom na njezinu cijenu i vrstu.

Iako se rezultati ovog istraživanja ne mogu generalizirati, zanimljiv su uvod u moguće teme budućih istraživanja. Naime, tijekom pregleda dosadašnje literature zamijećen je nedostatak adekvatnih izvora, u prvom redu zbog recentnosti spomenutog fenomena. To ukazuje na potrebu da se polje sociologije, ali i drugih znanosti obogati novim radovima vezanim uz ovu temu. Bilo bi zanimljivo proučiti koja će se značenja maski pripisivati u budućnosti kada ona prestane biti obvezna i njezino nošenje bude isključivo stvar osobnog odabira.

8. Prilozi

8.1. Kodna matrica

TEMATSKI KODOVI	DESKRIPTIVNI KODOVI
Život prije pandemije	Dugoročni planovi, dnevna rutina, „normalan život“, druženje s prijateljima, odlazak na faks, odlazak u školu, putovanja, „punjenje baterija“ u interakciji s drugima, druženje s kolegama i suborcima, druženje sa širom obitelji
Život u pandemiji	Korjenite promjene, on-line nastava, otuđenost, briga i opterećenost mislima, anksioznost, depresija, neizvjesnost, pretrpanost obavezama, uludo potrošeno vrijeme, asocira na ratno stanje, tisuću upitnika, puno nejasnoća i neistraženosti, ugroženost čitavog čovječanstva, naglo sve prestalo, životarenje, nema druženja, izbjegavanje prijatelja, socijalna isključenost, borba za goli život, mjere, pogoršanje psihičkog i fizičkog zdravlja, nedostatak ljudskog kontakta, ukradeno najbolje razdoblje u životu, fokus na prioritete u životu, nerealnost novonastale situacije, šok, filmski scenariji, film strave i užasa, zagonetnost, čudno vidjeti ljude s maskom, nemogućnost zamišljanja trenutne situacije „ni u najluđim snovima“, nadrealne slike iz Bergama i Španjolske, puste ulice, prepune bolnice, kao da se teorije zavjere obistinjuju, početak lockdowna šokantan, filmske scene iz gradova, čudna atmosfera, po prvi put ikad se vide neke stvari, „novo normalno“, pandemija i maske podsjećaju na film „V for Vendetta“ („O za osvetu“)
	Doživljavana neozbiljno, igranje „doktora“ s

Maska prije pandemije	maskom, asocira na bolnicu i liječnike, asocira na zemlje Dalekog istoka i zagađenje zraka, povezivanje s maškarama; šminkom; borilačkim vještinama, nošenje je značilo biti u poziciji moći (liječnici), osobni odabir, nije bila nametnuta
Iskustvo nošenja maske	Postala dio svakodnevice, briše se primarno značenje maske, najteže pada od svih mjera, nepraktičnost, sputavanje, ograničavanje, nošenje maske je čudno, postalo čudno vidjeti nekoga bez maske, nezamislivo je ne nositi masku, asocira na bolest, više nije zabavno nositi masku, odjevni predmet, pazi se na nju, zagađuje okoliš, vid discipline, sredstvo zarade, sputava pri govoru, iritantna, tema svakodnevnih razgovora
Maska kao simbol	Simbol sveg lošeg, simbol represije i nametanja, simbol oduzimanja slobode, zla, bolesti, simbol brige za drugoga i zaštite ljudskih života, simbol otpora i mladenačke buntovnosti, simbol kontrole, maske se moraju nositi, nadzor u školi tko nosi masku, a tko ne, sankcije ako se maska ne nosi, ljudi moraju internalizirati poslušno ponašanje, ljudi su natjerani da slijede pravila, disciplina nije dio našeg mentaliteta, put prema totalitarnoj vlasti, demokracija nije ništa drugačija od komunizma, privid slobode, kontrola postojala i prije pandemije, Hrvati pasivni u pokušajima borbe protiv mjera, simbol prisile
	Šivane maske, DIY maske, inspiracija na društvenim mrežama, maska se izrađuje jer je

<p>Sredstvo izražavanja</p>	<p>to zabavno, izrađivanje maski postalo hobi, maska postaje draža, logo na maski poželjan, logo na maski odbojan, određene maske su ljepše, na drugima se zamijete lijepe maske, onome tko pazi na estetiku maske u cilju nije zaštita, kirurška maska djeluje ozbiljnije, sa nekim znakom je ljepša i zanimljivija, apsurdno je koristiti masku da se istakne bilo kakva pripadnost, maska s logom je reklama, sve što je zakonom dozvoljeno može se staviti na masku, dobar marketinški i politički potez</p>
<p>Uloga društvenih mreža u stvaranju potražnje za maskama</p>	<p>Youtuberi kreiraju svoje maske, na Tik-Toku puno informacija o maskama, platforme za zaradu, iskorištavanje ljudi, aktivizam influencera je dobar, platforme za prodaju maski loše kvalitete, ljudi kupuju skupe maske jer su fanovi, a ne zbog zaštite, maske iz „mercheva“ su cool, zamjećuje lijepe maske na Instagramu</p>
<p>Maska kao dio fasade</p>	<p>Identitet oduzet, nošenje maske iz vlastitih uvjerenja, nemogućnost izražavanja, nemogućnost tumačenja mimika drugih ljudi, ne može zamisliti da maska nije na licu, postala dio osobe, svatko preko maske želi pokazati svoj identitet, nošenjem maske dobiva novi identitet, žele da ga ljudi percipiraju kao odgovornu osobu, ostali imaju više poštovanja prema onome tko nosi masku, ponosno nosi masku, bit maske je da mijenja izgled ljudskog lica, zbog maske zaboravlja kako izgledaju prijatelji</p>
	<p>Nošenje maske je postalo normalno, maska je</p>

<p>Osjećaji vezani uz nošenje maske</p>	<p>prirodna, logično je u ovakvoj situaciji nositi masku, maska se nosi dok traje virus, brzo usvajanje navike nošenja maske, normalno je vidjeti prijatelje u školi s maskom, zdravorazumski je nositi masku, subjektivni osjećaj da masku nosi puno dulje nego što to u stvarnosti jest, želja da se maska nosi kada to i nije potrebno, nošenje maske postalo podsvjesno, maska prihvaćena, ali ne i normalna, nošenje maske instinktivno, strah da se maska izgubi, potrga ili zaboravi, strah za bližnje, strah od smrti, bojazan da se ne bude prenositelj bolesti, strah za budućnost, maska dovodi u neugodne situacije, ne nosi masku zbog ruganja prijatelja, maska joj odmaže jer je tiha, maska pogoršava anksioznost</p>
<p>Društvene podjele</p>	<p>Nerazumijevanje prema onima koji ne žele nositi masku, netrpeljivost prema antimaskerima, maska se mora nositi, maska se ne mora nositi, nošenje maske nije ništa loše da bi neki bili protiv toga, svi bi trebali nositi maske, maska je samo početak kršenja osobnih prava, zamišljanje fizičkog nasilja prema onima koji ne žele nositi maske, oni koji ne nose masku su bahati, oholi, „psihijatrijski slučaj“, nerazumijevanje ignoriranja preporuka znanstvenika, različitost mišljenja je u redu, ali se pravila moraju poštovati, antimaskeri su ignorantni, pozitivno mišljenje o onima koji ne nose masku, kazne za onoga tko odbija nositi masku, poštovanje prema antimaskerima koji</p>

	se bore za osobna prava i slobode, biranje prijatelja s obzirom kakvu masku nose
Konformizam	Svi bi se trebali uklopiti, oni koji odbijaju masku ne žele se prilagoditi većini, ne želi biti „taj jedan“ koji ne nosi masku, ne želi da je drugi čudno gledaju, nošenje maske da se izbjegne osuda i nelagoda, nije teško staviti masku, doživio neugodu pri nestavljanju maske, društveno neprihvatljivo je ne nositi masku, nositi masku je lakše nego ne nositi, ne želi teret krivnje za nenošenje maske
Statusni simbol	Maske ne bi smjele biti skupe, siromašni moraju dobiti maske, neki imaju skuplje maske, stanovnici zemalja Trećeg svijeta ne mogu sebi priuštiti nikakve maske, skuplje maske su bolje maske, na maskama se bogati bogate, a siromašni osiromašuju, u svijetu bi trebala postojati pravilna raspodjela maski, i u pandemiji ove razlike dolaze do izražaja, nosi najjeftinije maske, a želi skupe, maska kao statusni simbol, maska je ista kao automobil, dizajnerske maske apsurdne, ne bi smjelo biti jeftinijih i skupljih maski, maske su postale privilegija, maska je kao hrana u zemljama Trećeg svijeta, maske na crvenom tepihu, masku nose kulturni ljudi, razvijene zemlje i ranije imale kulturu nošenja maske, obrazovani znaju koliko je važna, zadržati i neobrazovani ne nose masku, onaj tko krši ostala pravila, poput prometnih, krši i pravilo nošenja maske, nošenje skupe maske najvjerojatnije znači velik ekonomski kapital, ali mali kulturni, „mentalitet Balkana“, „neka

	dušmani crknu“, maska može poslužiti da se „praviš važan“, maske su dio nekih kultura, a nekih nisu
Informiranost o pandemiji	Odbijanje praćenja informacija vezanih uz COVID-19, neinformiranost o postupcima Vlade i Stožera, nedostatak interesa za mjere donešene od strane Vlade i Stožera, izrazito zanimanje i praćenje svih događaja vezanih uz COVID-19, praćenje rada Vlade, praćenje lokalne i globalne političke scene, nedovoljno znanja o trenutnoj situaciji, nastojanje da se odmakne od informacija, informacije nepotrebno zamaraju, teško razaznati koje su informacije točne, a koje ne, bilo bi dobro više se informirati
Nepovjerenje	Nepovjerenje prema znanstvenicima, vjeruje Vladi i Stožeru, donositelji odluka ni sami ne poštuju te iste odluke, veliko povjerenje u znanost i struku, jako loše objašnjena uloga maske od strane odgovornih, poljuljano povjerenje u vlast, nepovjerenje u cjelokupni sustav zbog lošeg osobnog iskustva, nepovjerenje prema maski, cjepivu, znanosti, sumnja u farmaceutske gigante, političari su sprdnja

ANALITIČKI KODOVI
Maska kao izraz konformizma
Maska kao reakcija na represiju
Maska kao statusni simbol
Maska kao sredstvo izražavanja različitih interesa
Društvena netrpeljivost

8.2. Obavijest o istraživanju i Suglasnost o sudjelovanju u istraživanju za potrebe diplomskog rada

OBAVIJEST O ISTRAŽIVANJU

Poštovani/a

U svrhu izrade diplomskog rada na temu *Novo značenje maske u kontekstu pandemije virusa COVID-19*, zamolila bih Vas da pristanete sudjelovati u intervjuu. On će se sastojati od sveukupno 18 pitanja koja će biti grupirana u 6 tema, a očekujte, također, i potpitanja kako bi Vaši odgovori obogatili temu istraživanja. Tijekom razgovora koji će trajati oko 60 minuta, Vaš identitet će biti u potpunosti zaštićen na način da će Vam se dodijeliti pseudonim, a razgovor će biti sniman, ukoliko na to pristanete. Nakon obavljenog razgovora moći ćete dobiti na uvid prijepis istog kao i samu audiosnimku, ali i konačnu verziju diplomskog rada. Audiosnimka kao i prijepis razgovora će biti dostupni isključivo meni, a snimka će nakon obrade podataka biti izbrisana. Za bilo kakva dodatna pitanja i nejasnoće, kontaktirajte me na sljedeći broj mobitela: _____ ili putem e-maila: _____

Hvala Vam,

Petra Zrilić

SUGLASNOST ZA SUDJELOVANJE U ISTRAŽIVANJU U SVRHU IZRADE DIPLOMSKOG RADA

Ime sugovornika/ce: _____

Istraživač/ica: _____

1. Pristajem sudjelovati u istraživanju. Obaviješten/a sam o pojedinostima istraživanja i o njima posjedujem odgovarajuće pisane i usmene informacije.
2. Ovlašćujem istraživača/icu da koristi podatke dobivene putem intervjuja.
3. Potvrđujem da:
 - a) Je moje sudjelovanje dobrovoljno i da razumijem da se mogu povući u bilo koje vrijeme bez navođenja razloga i bez ikakvih posljedica.
 - b) Podaci intervjuja bit će korišteni isključivo u svrhu ovog istraživanja.
 - c) Povjerljivost podataka zajamčena mi je prema etičkim pravilima znanstvenog rada.

- d) Obaviješten/a sam da će intervju biti sniman diktafonom i transkribiran.
- e) Razumijem da nijedan dio razgovora koji će biti korišten za publikacije neće sadržavati podatke koji bi mogli ukazivati na moj identitet.
- f) Razumijem da će podaci iz razgovora (transkripti i audio snimke) biti sigurno pohranjeni na primjeren način.

Potpis _____ Potpis: _____
(Sugovornik/ca) (Istraživač/ica)

Mjesto i datum: _____

8.3. Protokol intervjua

Uvod – kratko o sebi

1. Za početak, kaži/kažite mi nešto o sebi.

Promjene u životu od početka pandemije – pozitivne i negativne

2. Od početka pandemije (od proljeća 2020. godine), što se u tvom/Vašem životu promijenilo?
3. S kojim se promjenama najteže nosiš/nosite?
4. Koje ti/Vam promjene odgovaraju?

Promjena koja uključuje nošenje maske – odnos prema maski, značenja maske

5. Jedna od promjena u našim životima od početka pandemije je i nošenje maski. Možeš/Možete li mi opisati tvoj/Vaš odnos prema maski od početka pandemije do danas?
6. Sjećaš li se/Sjećate li se kada si/ste prvi put u životu stavila/stavio/stavili, nosila/nosio/nosili masku? Što si/ste tada mislila/mislio/mislili o njoj?
7. Koja sve značenja za tebe/Vas ima maska?

Maske i pravila

8. Kakva su tvoja/Vaša stajališta s obzirom na obvezu nošenja maske koja je propisana u javnim ustanovama? Misliš/Mislite li da je to opravdano?
9. Za neke je nošenje maske ograničenje osobnih prava i sloboda, što misliš/mislite o tome?
10. Što misliš/mislite o ljudima koji su odbijaju nositi masku u/na javnim mjestima
11. Što misliš/mislite o onima koji se strogo drže propisa o nošenju maske?
12. Kada bi Vlada odlučila da nošenje maski više nije niti preporučljivo niti obvezno, a da pandemija još uvijek traje, bi li i dalje nosila/nosio/nosili masku? Ako da, zašto da? Ako ne, zašto ne?
13. Što misliš/mislite o tome kako je javnosti komunicirana važnost nošenja maske od strane donositelja odluka poput ministra zdravstva i Nacionalnog stožera?

Maska kao roba

14. Kakvu masku koristiš/koristite? Zašto?
15. Je li se vrsta maske koju nosiš/nosite mijenjala kako je pandemija tekla?
16. Kakve si/ste sve maske do sada vidjela/o/vidjeli?
17. Govore li ti/Vam one nešto o ljudima koji ih nose?

Zaključak

18. Bi li voljela/volio/voljeli još nešto reći, nadodati, obrazložiti? Bi li istaknula/istaknuo/istaknuli nešto što smo zaboravili reći ili čega se uopće nismo dotakli a važno je za razumijevanje tvog/Vašeg odnosa prema maski?

9. Popis literature

1. Almila, Anna-Mari i Inglis, David (2017). *The Routledge International Handbook to Veils and Veiling Practices*. London: Routledge.
2. Altalib, Hisham, AbuSulayman, AbdulHami i Altalib, Omar (2013). *Parent-Child Relations*. International Institute of Islamic Thought.
3. Altheide, David L. (1997). „The News Media, the Problem Frame, and the Production of Fear“, *The Sociological Quarterly*, 38 (4), 647-668.
4. Ančić, Branko, Cepić, Dražen (2021). „Tko su antimaskeri u Hrvatskoj? Prilog istraživanju antimaskerske reakcije tijekom pandemije bolesti COVID-19 u Hrvatskoj“, *Sociologija i prostor : časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 59 (219), 187-218.
5. Asch, Solomon Eliot (1955). „Opinions and social pressure“, *Scientific American*, 11, 31-35.
6. Atkinson, Joshua D. (2017). *Journey into Social Activism*. New York City: Fordham University Press.
7. Augé, Marc (2001). *Nemjesta : uvod u moguću antropologiju supermoderniteta*. Karlovac: Naklada Društva arhitekata, građevinara i geodeta.
8. Berman, Jonathan M. (2020). *Anti-vaxxers: How to Challenge a Misinformed Movement*. Cambridge: The MIT Press.
(https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=DL74DwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR7&dq=anti+vaxxers&ots=8hsLsr6Gur&sig=PaIiInCcDhPPiY8WoMbWGMlOaOg&redir_esc=y#v=onepage&q=anti%20vaxxers&f=false). (14. 2. 2022.).
9. Bernheim, Douglas B. (1994). „A Theory of Conformity“, *Journal of Political Economy*, 102 (5), 841-877.
10. Bicchieri, Christina (2006). *The grammar of society: The nature and dynamics of social norms*. New York: Cambridge University Press.
11. Boberg, Svenja, Quandt, Thorsten, Schatto-Eckrodt, Tim i Frischlich, Lena (2020). “Pandemic Populism: Facebook Pages of Alternative News Media and the Corona Crisis -A Computational Content Analysis”, (<https://arxiv.org/abs/2004.02566>) (13. 2. 2022.).
12. Bourdieu, Pierre (2011 [1984]). *Distinkcija: Društvena kritika sudjenja*. Zagreb: Antibarbarus.

13. Braun, Virginia i Clarke, Victoria (2006). "Using thematic analysis in psychology", *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2), 77-101.
14. Bregović, Petra i Labaš, Danijel (2021). „Medijske navike, povjerenje publike i lažne vijesti u doba koronavirusa“, *Communication Management Review*, 6 (1), 6-28.
15. Clifford, Nicholas, Cope, Meghan, Gillespie, Thomas i French, Shaun (2016). *Key Methods in Geography*. London: Sage.
16. de Orellana, Margarita, Mitchell, Paige, Questa, Alessandro, Neurath, Johannes, Pope, Quentin, Keisalo, Marianna, Reyes Valdez, Antonio, Smithies, Pdraic, Strauss, C. Lévi, Modelski, Sylvia, Barrientos, Leopoldo Trejo, Lozano, Paul, Gabayet, Natalia i García, Paola (2018). "Máscaras. Rostros de la alteridad", *Artes de México*, 128, 73-96.
17. Drajić, Marko, Bjeloš, Maja i Stakić, Isidora (2020). *The masks have slipped: Serbia in a geopolitical pandemic*. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy.
18. Ebeling, Régis, Córdova Sáenz, Carlos Abel, Nobre, Jeferson i Becker, Karin (2021). "Analysis of the influence of political polarization in the vaccination stance: the Brazilian COVID-19 scenario", (<https://arxiv.org/abs/2110.03382>) (14 .2. 2022.).
19. Furseth, Inger (2011). "The Hijab: Boundary Work and Identity Negotiations among Immigrant Muslim Women in the Los Angeles Area", *Review of Religious Research*, 52 (4), 365-385.
20. Gerbaudo, Paolo (2020). „The pandemic crowd“, *Journal of International Affairs Editorial Board*, 73 (2), 61-76.
21. Gibson, James L. i Gouws, Amanda (2000). „Social Identities and Political Intolerance: Linkages within the South African Mass Public“, *American Journal of Political Science*, 44 (2), 278-292.
22. Glassie, Henry (1984). "The Way of the Masks by Claude Lévi-Strauss and Sylvia Modelski", *The Journal of American Folklore*, 97 (386), 482-484.
23. Goffman, Erving (1951). „Symbols of Class Status“, *Wiley on behalf of The London School of Economics and Political Science*, 2 (4), 294-304.
24. Goffman, Erving (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs, N. J: Prentice-Hall.
25. Goffman, Erving (2000 [1956]). *Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu*. Beograd: Geopoetika.

26. Harb, Grasiella K. i Serhan, Youssef M. . (2020). „Exploring the Use of Covid-19 as a New Pre-Text in Trump’s Political Discourse“, *Journal of Humanities and Social Sciences Studies*, 2(5), 20–30.
27. Holt, Kristoffer, Ustad Figenschou, Tine i Frischlich, Lena (2019). “Key dimensions of alternative news media”, *Digital Journalism*, 7(7), 860–869.
28. Holy, Mirela (2021). „Media Framing of the Coronavirus in Croatia“, *In medias res: časopis filozofije medija*, 10 (18), 2813-2828.
29. Inglis, David (2020). "Masking – Corona-Masquerade, or: Unmasking the New Sociology of Masks", *Pandemic (Im)Possibilities*, 1(45).
(<https://www.europeansociologist.org/issue-45-pandemic-impossibilities-vol-1/masking-corona-masquerade-or-unmasking-new-sociology-masks>) (15.3.2021.)
30. Ivana, Greti-Iulia (2016). „Face and the Dynamics of Its Construction: A Relational and Multilayered Perspective“, *Symbolic Interaction*, 39 (1), 106-125.
31. Ma, Yingyi i Zhan, Ning (2020). „To mask or not to mask amid the COVID-19 pandemic: how Chinese students in America experience and cope with stigma“, *Chinese Sociological Review*, 1-26.
(<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21620555.2020.1833712>) (7.3.2021.).
32. MacIntyre, Raina i Chughtai, Abrar Ahmad (2015). "Facemasks for the prevention of infection in healthcare and community", *BMJ: British Medical Journal*, 350, 1-12.
33. Matijević, Goran i Ante Mandarić (2021). „Lokalni mediji u korona krizi: značaj i izazovi na primjeru požeškog 034 portala“, *Časopis za ekonomiju i tržišne komunikacije*, 11 (1), 280-293.
34. Miles, Jeremy i Gilbert, Paul (2005). *A Handbook of Research Methods for Clinical and Health Psychology*. Great Britain: Oxford University Press.
35. Murdock, Graham (2021). “Public Service Media for Critical Times: Connectivity, Climate, and Corona”, *The Public Service Media and Public Service Internet Manifesto*, 69-112, (<http://www.jstor.org/stable/j.ctv26qjkk.6>) (12. 2. 2022.).
36. Nwakpoke Ogbodo, Jude, Chike Onwe, Emmanuel, Chukwu, Joseph, Nwasum, Chinedu Jude, Sanita Nwakpu, Ekwutosi, Ugochukwu Nwankwo, Simon, Nwamini, Samuel, Elem, Stephen Elem i Iroabuchi Ogbaeja, Nelson (2020). „Communicating health crisis: a content analysis of global media framing of COVID-19“, *Health Promot Perspect*, 10 (3): 257–269.
(<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7420175/>) (20.10.2021.)

37. Pehar, Lana i Čorkalo Biruški, Dinka (2018). „(Zanemarena) uloga i važnost društvenih normi u poticanju međugrupnog kontakta: Pregled dosadašnjih nalaza i istraživački izazovi“, *Psihologijske teme*, 27 (2), 221-244.
38. Pollock, Donald (1995). „Masks and the Semiotics of Identity“, *Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 1 (3), 581-597.
39. Sherif, Muzafer, Harvey, O. J., White, Jack, Hood, William R. i Sherif, Carolyn W. (1961). *Intergroup conflict and cooperation: The Robber's cave experiment*. Norman: University of Oklahoma Institute of Intergroup Relations.
40. Silver, Laura, Devlin, Kat i Huang, Christine (2020). “Americans Fault China for Its Role in the Spread of COVID-19”, PEW Research Center. <https://www.pewresearch.org/global/2020/07/30/americans-fault-china-for-its-role-in-the-spread-of-covid-19/> (20.3.2021.).
41. Slijepčević, Marija i Fligić, Sanja (2017). „Analiza medijskog praćenja izbjegličke krize u Hrvatskoj i interpretacijski okviri (framing)“, *Suvremene teme: međunarodni časopis za društvene i humanističke znanosti*, 9 (1), 31-48.
42. Spears Zollman, Kevin James (2010). “Social Structure and the Effects of Conformity”, *Synthese*, 172 (3), 317-340.
43. Su, Zhaohui, McDonnell, Dean, Wen, Jun, Kozak, Metin, Abbas, Jaffar, Šegalo, Sabina, Li, Xiaoshan, Ahmad, Junaid, Cheshmehzangi, Cai, Yuyang, Yang, Ling i Xiang, Yu-Tao (2021). “Mental health consequences of COVID-19 media coverage: the need for effective crisis communication practices”, *Globalization and Health*, 17 (4), <https://doi.org/10.1186/s12992-020-00654-4>. (14. 2. 2022).
44. Turner, John C. (1991). *Social influence*. Milton Keynes, UK: Open University Press.
45. Williams, Rhys H. i Vashi, Gira (2007). “"Hijab" and American Muslim Women: Creating the Space for Autonomous Selves”. *Sociology of Religion*, 68 (3), 269-287.
46. Zu, Yue Zi, Di Jiang, Meng, Xu, Peng Peng, Chen, Wen, Ni, Qian Qian, Lu, Guang Ming i Zhang, Long Jiang (2020). "Coronavirus Disease 2019 (COVID-19): A Perspective from China", *Radiology*, 296 (2), 15-25.
47. ABC NEWS (2017). Explainer: Why do Muslim women wear a burka, niqab or hijab? (<https://www.abc.net.au/news/2014-09-23/why-do-muslim-women-wear-a-burka-niqab-or-hijab/5761510?nw=0>), pristupljeno 19.3. 2021.
48. HRVATSKI ZAVOD ZA JAVNO ZDRAVSTVO (2021). Pitanja i odgovori o bolesti uzrokovanoj novim koronavirusom (<https://www.hzjz.hr/sluzba->

[epidemiologija-zarazne-bolesti/pitanja-i-odgovori-o-bolesti-uzrokovanoj-novim-koronavirusom/](#)), pristupljeno 19. 3. 2021.

49. JEZIKOSLOVAC (2021). (<https://www.jezikoslovac.com/word/u48k>), pristupljeno 15. 8. 2021.
50. KORONAVIRUS.HR (2021). Odluka o nužnoj mjeri obveznog korištenja maski za lice ili medicinskih maski (<https://www.koronavirus.hr/odluka-o-nuznoj-mjeri-obveznog-koristenja-maski-za-lice-ili-medicinskih-maski/823>), pristupljeno 16. 8. 2021.
51. Službene internetske stranice Europske unije (2021). Europska komisija. Prepoznavanje teorija zavjere. (https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/fighting-disinformation/identifying-conspiracy-theories_hr), pristupljeno 17.8.2021.